ΕΦΟΡΕΙΑ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΩΝ ΠΟΛΗΣ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

ΛΕΣΧΗ ΑΝΑΓΝΩΣΗΣ

Πλάτων Ροδοκανάκης
και Βυζαντινή Θεσσαλονίκη 1912-1919
Πρακτικά ημερίδας, Επιφυλλίδες

Παρουσίαση συλλογικού τόμου

Κυριακή 24 Μαΐου 2026
Αμφιθέατρο Μουσείου Ρωμαϊκής Αγοράς

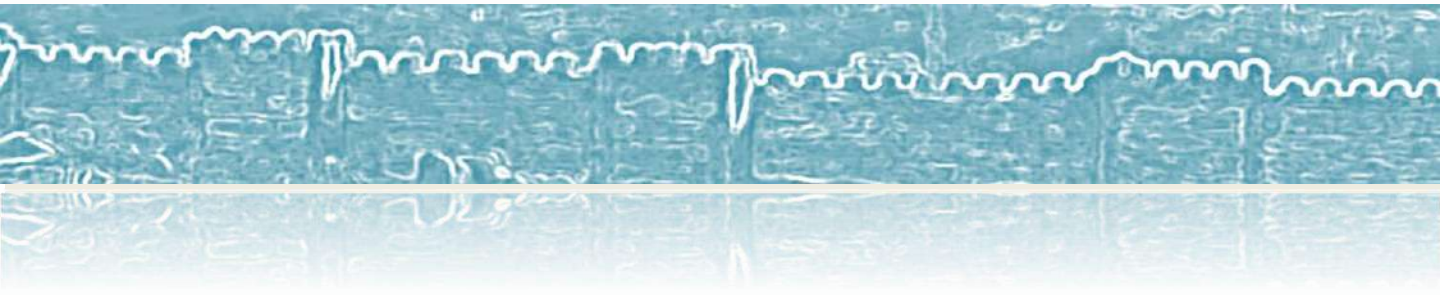
ΕΦΟΡΕΙΑ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΩΝ ΠΟΛΗΣ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

ΛΕΣΧΗ ΑΝΑΓΝΩΣΗΣ

Παρουσίαση του συλλογικού τόμου

Πλάτων Ροδοκανάκης
και Βυζαντινή Θεσσαλονίκη 1912-1919
Πρακτικά ημερίδας, Επιφυλλίδες

Υπουργείο Πολιτισμού
Οργανισμός Διαχείρισης και Ανάπτυξης Πολιτιστικών Πόρων
Αθήνα 2024

Π Ε Ρ Ι Ε Χ Ο Μ Ε Ν Α

ΠΛΑΤΩΝ ΡΟΔΟΚΑΝΑΚΗΣ, *Ὁ μυρόβλητος καὶ ὁ ναός του**

Βιογραφικὸ Πλάτωνα Ροδοκανάκη

ΝΙΚΟΛΕΤΤΑ ΔΙΒΑΡΗ-ΒΑΛΑΚΟΥ, Χαιρετισμός

ΤΑΝΙΑ ΠΡΩΤΟΨΑΛΤΗ, Χαιρετισμός

ΓΙΩΡΓΟΣ ΣΚΙΑΔΑΡΕΣΗΣ, Προλόγισμα

ΧΑΡΑΛΑΜΠΟΣ ΜΠΑΚΙΡΤΖΗΣ, Ὁ Πλάτων Ροδοκανάκης καὶ τὰ ἀρχαιολογικὰ πράγματα στὴ Θεσσαλονίκη, 1912-1917

ΠΕΛΛΗ ΜΑΣΤΟΡΑ, Ὁ βυζαντινιστὴς Πλάτων Ροδοκανάκης

ΓΙΑΝΝΗΣ ΜΟΤΣΙΑΝΟΣ, Ο Πλάτων Ροδοκανάκης στη Θεσσαλονίκη του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου

ΕΥΘΥΜΙΑ ΓΕΩΡΓΙΑΔΟΥ-ΚΟΥΝΤΟΥΡΑ, Ο Πλάτων Ροδοκανάκης, η εποχή του και το Βυζάντιο

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΠΛΑΣΤΗΡΑΣ, Ο Πλάτων Ροδοκανάκης και η πνευματική Θεσσαλονίκη

ΠΕΛΛΗ ΜΑΣΤΟΡΑ, Οἱ ἐπιφυλλίδες τοῦ Πλάτωνα Ροδοκανάκη καὶ ἄλλων σύγχρονών του συγγραφέων

ΧΡΗΣΤΟΣ ΑΛΑΒΕΡΑΣ, Σκίτσα από τη διεξαγωγή της εκδήλωσης

- Την επιφυλλίδα του Πλάτωνα Ροδοκανάκη ανέγνωσε ο εικαστικός Χρήστος Κούντουρας

Πλατων Ροδοκανακης

Ὁ μυρόβλητος καὶ ὁ ναός του

Ἤσουν λυγνὸς καὶ καστανὸς μυγδαλομμάτης
Ὁ γυιὸς τοῦ Ἡλιογέννητου καὶ τῆς Κρινάτης,
Λεβέντης τοῦ λουτροῦ, ὁ χαϊδεμένος τοῦ Σταδίου ...
(Ἀπὸ τὸ «Μυστήριον τοῦ Ἁγίου Δημητρίου»)

Καθ' ὅλον τὸν βυζαντινὸν μεσαίωνα, ἡ Κωνσταντινούπολις εἶχε τὴν Παναγίαν διὰ νὰ τὴν προστατεύῃ ἀπὸ τὰς ἐπιδρομὰς τῶν βαρβάρων καὶ τὴν φλόγα τῶν ἐσωτερικῶν συρράξεων. Ὁ λαὸς τὴν ἔβλεπε τότε τυλιγμένην μέσα εἰς τὰ ἰόχρωμα μακρόσυρτα φορέματά της, νὰ σηκώνῃ ἐπάνω ἀπὸ τὰ τείχη θυέλλας εἰς τὸν Βόσπορον διὰ νὰ συντριβοῦν οἱ στόλοι τῶν Ρώς, ἢ νὰ χύνῃ νερὸ ἐκεῖ ὅπου ὁ ἐμφύλιος σπαραγμὸς εἶχε ξετυλίξει τὴν φρίκην τοῦ ὁλοκαυτώματος. Καὶ ἡ δευτέρα μετὰ τὸ Βυζάντιον πόλις τῆς Αὐτοκρατορίας, «ἡ διαβόητος πόλις τῶν Θεσσαλονικέων», ἐπίστευε καὶ αὐτὴ εἰς τὸν προστάτην της, τὸν χρυσοῦν νεανίαν Δημήτριον, ὁ ὁποῖος ἀνεβασμένος εἰς τὸ κοκκινόχρωμο ἄτι του, ὡρμοῦσε κατὰ τῶν σλαυϊκῶν στιφῶν ποῦ ἔφευγαν πνιγόμενα εἰς τὰ σκοτεινὰ τοῦ Ἀλιάκμονος ρεύματα, ἢ μὲ μίαν κίνησιν τοῦ δόρατός του ἀνεχαίτιζε τὴν μανίαν τοῦ βραχίονος τῶν Σαρακηνῶν, τῶν Νορμανδῶν καὶ τῶν Τούρκων, τῶν τριῶν αὐτῶν ἐπιδρομέων οἱ ὁποῖοι ἐμίαναν τὸν τάφον του.

*

Ὅπως τὸ δακτυλίδι σφραγίζει τὸ χέρι μὲ τὴν λαμπρότητα τοῦ πετραδιοῦ του, ἔτσι καὶ κάθε πόλις ποῦ ἔχει ἐξευγενισθῇ ἀπὸ αἰώνων ὁλοκλήρων ἱστορίαν, διαθέτει τὸ στολίδι της τὸ ἀρχιτεκτονικό, ποῦ σὰν οἰκόσημο μαρτυρεῖ διὰ τὰ περασμένα μεγαλεῖα μιᾶς ἀφαντάστου εὐγενείας. Μητροπόλεις γοτθικαὶ καὶ τεμένη μωαμεθανικῶν πόλεων, παλάτια καὶ πύργοι, κτίσματα διὰ τὰ ὁποῖα ἀνεζητήθησαν τὰ ἀριστοκρατικώτερα εἴδη τῆς πέτρας, τοῦ μαρμάρου, τοῦ ξύλου καὶ τῶν μετάλλων, ὅπως δοθῇ εἰς αὐτὰ μία ἀπὸ τὰς ἀριστοκρατικωτέρας ἐκδηλώσεις τῆς ἀνθρωπίνης ψυχῆς, χρησιμεύουν ὡς χαρακτηριστικὰ τῆς σταδιοδρομίας ἑνὸς λαοῦ ἢ μιᾶς ἐποχῆς.

Ἔτσι, μᾶς εἶνε ἀδύνατον νὰ ποῦμε Βενετία χωρὶς τὸ Δουκικὸ Παλάτι νὰ μὴν ἀναδυθῇ ὁλόκληρο ἀπὸ τὰ κοιμισμένα νερὰ τῆς λιμνοθαλάσσης του· Τολέδο, χωρὶς νὰ κοπῇ εἰς ἕνα οὐρανὸν ἀνοιγμένου ροϊδιοῦ ἡ δαντέλλα τῶν στοῶν τοῦ Ἄλκαζαρ, καὶ Θεσσαλονίκη, χωρὶς νὰ ἀνοιχθῇ μπροστά της ἡ βασιλικὴ τοῦ Ἁγίου της, μὲ τὴν κιονοστοιχίαν τῶν πρασίνων κιόνων της καὶ τὶς γαλάζιες καὶ ἀσημόχρωμες ἀνταύγειες τῶν μωσαϊκῶν της.

*

Τί εἶνε τὰ τραῖνα ποῦ περιγράφει ὁ Ζολᾶ εἰς τὴν Παναγίαν τῆς Λούρδης, τὰ γιομάτα φανατισμένους καθολικοὺς σπεύδοντας νὰ ζητήσουν ἀπὸ ὅλας τὰς γνωνίας τῆς Γαλλίας ἀνακούφισιν τῶν πόνων των. Ἡ Θεσσαλονίκη τοῦ ἕκτου αἰῶνος καὶ ἐπέκεινα, ἡ πόλις ἡ ὁποία χάρις εἰς τὴν εὐσέβειαν τοῦ ἐπάρχου Λεοντίου ἀπέκτησε βασιλικὴν ὡραιοτέρα ἀπὸ τὰς περιφήμους δρομικὰς ἐκκλησίας, μὲ τὰς ὁποίας ἡ Ἁγία Ἑλένη ἐπροίκισε τὰ Ἱεροσόλυμα, ἦτο κάτι τι παρόμοιον μὲ τοὺς Δελφοὺς διὰ τὴν μεσαιωνικὴν ὀρθοδοξίαν. Καραβάνια προσκυνητῶν ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα καὶ τὴν Ἰλλυρίαν καὶ τὴν Θράκην, καραβιὲς καραβιὲς οἱ πιστοὶ ἀπὸ τὴν Αἴγυπτον, τὴν Συρίαν, τὴν Κρήτην, τὰ νησιὰ καὶ τὸν Πόντον, ἔφθαναν εἰς τὴν Θεσσαλονίκην, διὰ νὰ προσευχηθοῦν ἐπάνω εἰς τὸν τάφον τοῦ Ἁγίου Δημητρίου, τοῦ ὁποίου τὴν δημοτικότητα μόνον ὁ Ἅγιος Γεώργιος κατὰ τοὺς μεταγενεστέρους χρόνους κατώρθωσε νὰ διεκδικήσῃ.

*

Ὅλος ὁ χριστιανισμὸς τῆς Ἀνατολῆς ἠγάπησε τὸν Ἅγιον τῆς Θεσσαλονίκης, τὸν ξυραφισμένον νεανίσκον μὲ τὸ ὠχρὸ πρόσωπο, τὴν λευκὴν χλαμύδα καὶ τὰ μεταξωτὰ στενὰ σανδάλια. Διότι ὁ Ἅγιος Δημήτριος, ποῦ οἱ στρατιῶται τοῦ Καίσαρος Γαλερίου ἐτρύπησαν μὲ τὰ λόγχας των, ἦτο γραφειοκράτης, ἦτο ὁ Διοικητὴς τῆς Θεσσαλίας, τῆς Ἑλλάδος δηλαδή, καὶ ἂν κατόπιν ἡ ἁγιογραφία μᾶς τὸν παρουσιάζῃ καβαλάρην, παλληκαρᾶν, θωρακοφόρον καὶ ἀνδροφόνον, αὐτὴ ἡ μεταμόρφωσις ἐπεβλήθη ἀπὸ τὸν θρῦλον ποῦ εἶχεν ὑφανθῇ γύρω ἀπὸ τὴν προσωπικότητα τοῦ θαυμαυτουργοῦ προστάτου τῆς πόλεως, ὅταν εἰς τὰ πρὸς τὸν Ἀλιάκμονα τείχη ἐκαρφώνοντο τὰ δόρατα τῶν Βουλγάρων καὶ ἡ φοῦστες, τὰ πειρατικὰ πλοῖα τῶν Σαρακηνῶν καὶ τῶν ἄλλων τυχοδιωκτῶν τῆς Δύσεως αἱ ὀρδαί, ἔστηναν τὰς πολιορκητικάς των κλίμακας εἰς τὰς ἐπάλξεις τῆς πόλεως. Ὁ

Ἅγιος τῆς Θεσσαλονίκης, μαζὶ μὲ τοὺς Ἁγίους Θεοδώρους, εἶνε οἱ ὀλύμπιοι τῆς ἀρχαίας θρησκείας ποῦ ἐπεμβαίνουν εἰς τὰς μάχας καὶ δίνουν τὴν νίκην εἰς τοὺς προστατευομένους των. Ὁ Ἅγιος Δημήτριος κατ' ἐξοχὴν εἶνε ὁ Βυζαντινὸς Κατεπάνω, ὁ στρατηγός, ποῦ ἐξαγριοῦται μόλις τὸ σλαυϊκὸ πόδι πατήσῃ τὴν μακεδονικὴν γῆν, εἶνε τὸ σύμβολον τῆς ἀμύνης τοῦ μακεδονικοῦ λαοῦ ὁπλιζομένου κατὰ τοῦ βαρβάρου ἐπιδρομέως, τὸν ὁποῖο προϋπαντᾷ, μονομαχεῖ μαζί του στῆθος μὲ στῆθος καὶ εἰς τὸ τέλος χορεύει ἔφιππος, ἐπάνω εἰς τὸ πτῶμα τοῦ βαρβάρου τὸν χορὸν τοῦ θριάμβου. Εἶνε ὁ Ἅγιος Γεώργιος πολεμικὸς καθὼς καὶ ὁ Μυρόβλητος, ἀλλὰ ὁ θρῦλος του παρουσιάζεται μικρασιατικός, καὶ καθ' ὅλον τὸν βυζαντινὸν ἀγῶνα κατὰ τῶν πέριξ λαῶν, ὁ δεύτερος, μαζὶ μὲ τοὺς Ἀκρίτας, φυλάγει τὸν Εὐφράτην καὶ τὶς μικρασιατικὲς κλεισοῦρες.

*

Ὅταν ὁ μέγας Ρῶσσος βυζαντινολόγος Οὐσπένσκυ γράφῃ, ὅτι ὁ Ἅγιος Δημήτριος τῆς Θεσσαλονίκης εἶνε (ἀλλοίμονον, πρέπει νὰ γράψω ἦτο), ἀπὸ τῆς ἀπόψεως τῆς ἱστορίας τῆς χριστιανικῆς τέχνης, μεγαλειτέρου ἐνδιαφέροντος ἀπὸ τὴν Ἁγίαν Σοφίαν Κωνσταντινουπόλεως, δὲν διετύπωσε ἴσως καὶ τόσον μεγάλην παραδοξολογίαν. Ὢ, αἱ ὀρθομαρμαρώσεις ἐκεῖνες, θαύματα συριακῆς καλαισθησίας, καὶ τὰ διαφανῆ σχεδὸν ἀπὸ τὸ τρυπάνι κιονόκρανα καὶ τὰ μεγάλα πανὼ τῶν μωσαϊκῶν, φιλοτεχνημένα μὲ τὰς μικρότερας τῶν ψαλίδων ἐξ ὅσων ποτὲ ἔπιασαν τὰ δάκτυλα τῶν μωσαϊστῶν, εἶνε δυνατὸν νὰ τὰ φαντασθῇ κανεὶς κυλισμένα μέσα εἰς τὸν βόρβορον καὶ τὰ συντρίμματα τῆς θεομηνίας; Ἐπὶ αἰῶνας ὁλοκλήρους, κατὰ τοὺς αἰῶνας τῆς πίστεως, ὅταν ἡ ἑλληνικὴ ἀνατολικὴ κοινωνία ἐμοσχοβόλαγε σὰν ἀνθισμένο βεργολούλουδο ὑακίνθου, ὅσοι ἤρχοντο νὰ προσκυνήσουν τὸν Ἅγιον ξαπλωμένον μέσα εἰς τὸν ἀσημένιον τάφον του, κάτι πολύτιμο εἶχαν νὰ τοῦ φέρουν, κάτι νὰ τοῦ ἀφιερώσουν. Ὅλα σχεδὸν τὰ μωσαϊκὰ μὲ τὰ ὁποῖα εἶχαν ἐπιστρωθῇ οἱ τοῖχοι του ἦσαν δωρεαὶ πιστῶν. Μουσεῖον εἶχε καταντήσει ὁ ναὸς αὐτὸς καὶ τώρα, ἔπειτα ἀπὸ τόσας καταστροφάς, ἔπειτα ἀπὸ τὸν ἐμπρησμόν του καὶ τὴν ἐκ νέου οἰκοδόμησή του ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος Λέοντος τοῦ Γ΄, μουσεῖον ἦτο ὁ ναὸς αὐτὸς καὶ κολυμβήθρα τοῦ πλέον καλλιτεχνικοῦ λουτροῦ. Ἡ μοῖρα, ποὺ εἶνε γεμάτη εἰρωνείαν, περιέστρεψε τὸν δαυλόν της γύρω ἀπὸ τὸ μοναδικὸν αὐτὸ ἀριστούργημα, καὶ ἐφείσθη τοῦ

συγχρόνου μητροπολιτικοῦ ναοῦ, κτιρίου τερατώδους ἀκαλαισθησίας, ἔργου, εἰς τὸ ὁποῖον ὁ ἀρχιτέκτων του Τσίλλερ ἐφήρμοσε ὅλην τὴν παρβενιστικὴν ἐπίδειξιν τοῦ γερμανικοῦ κολοσσοῦ.

*

Ἡ Θεσσαλονίκη καθὼς ὁ Φοῖνιξ θὰ ἀναδυθῇ ἀπὸ τὴν τέφραν της, ὡραιοτέρα, ἡβῶσα, διὰ νὰ μεταχειρισθῶν μίαν λέξιν ἀπὸ τὰ μωσαϊκὰ τοῦ Ἁγίου της. Ἡ ρυμοτομία θὰ συρθῇ σύμφωνα μὲ τοὺς κανόνας τῆς ὑγιεινῆς καὶ τὰ πάρκα καὶ αἱ προκυμαῖαι της θὰ τὴν καταστήσουν μίαν ἀπὸ τὰς θελκτικωτέρας πόλεις τῆς Ἀνατολῆς. Μένουν ἀκόμη ἀρκετὰ ρωμαϊκὰ καὶ βυζαντινὰ καὶ ἐνετικὰ κτίρια διὰ τοὺς καλλιτέχνας, τοὺς ἱστορικοὺς καὶ τοὺς τουρίστ. Ἀλλὰ ἡ Θεσσαλονίκη, μὲ ὅσην μεγαλοπρέπειαν καὶ ἂν ἀναγεννηθῇ, θὰ ὁμοιάζῃ πάντοτε μὲ φωλεὰν ἀπὸ τὴν ὁποίαν λείπει τὸ πουλί, μὲ συμπόσιον ὅπου δὲ ρουβινώνεται μέσα στὰ ποτήρια τὸ κρασί. Δύο ἀρχαῖαι πόλεις θρηνοῦν, δύο μεγάλοι ρυθμοὶ σπαράζουν σήμερα ἀπὸ λύπην ἐπάνω ἀπὸ δύο μεγάλους ἀρχιτεκτονικοὺς νεκρούς. Ἡ Ρὲνς καὶ ἡ Θεσσαλονίκη, ὁ παλαιὸς βυζαντινὸς ρυθμὸς καὶ ὁ γοτθικός, ἔχασαν τὰ καλλίτερά των πρόσωπα.

Ἐλεύθερος Τύπος, 9 Αὐγούστου 1917

Πλατων Ροδοκανακης, 1883-1919

Ὁ Πλάτων Σουλιώτης ἐκ πατρός καὶ Ροδοκανάκης ἐκ μητρός γεννήθηκε στὴ Σμύρνη τὸ 1883. Ἀποφοίτησε ἀπὸ τὴν Εὐαγγελικὴ Σχολὴ Σμύρνης καὶ τὸ 1902 εἰσήχθη στὴ Θεολογικὴ Σχολὴ τῆς Χάλκης, τὴν ὁποία ἕνα χρόνο μετὰ ἐγκατέλειψε διαπιστώνοντας ὅτι δὲν ἦταν προορισμένος γιὰ κληρικός. Τὸ 1907 ἐγκαταστάθηκε στὴν Ἀθήνα, ὅπου ἐργάστηκε ὡς βοηθὸς στὸ βιβλιοπωλεῖο τοῦ Ἐλευθερουδάκη καὶ ἀπὸ τὸ 1908 ὡς δημοσιογράφος στὴν ἐφημερίδα *Ἀκρόπολις*, ἰδιότητα ποὺ σηματοδοτεῖ τὶς ἀπαρχὲς τῆς σχέσης του μὲ τὴ Θεσσαλονίκη στὸ ἔντονο κλῖμα τῶν πολιτικῶν διαπραγματεύσεων γιὰ τὴν τύχη τῆς Μακεδονίας.

Τὴν ἴδια χρονιά δημοσίευσε τὸ πρῶτο του ἔργο μὲ τίτλο De Profundis, τὸ ὁποῖο τὸν καθιέρωσε ὡς συγγραφέα τοῦ κινήματος τοῦ Αἰσθητισμοῦ. Ἀκολούθησε ἡ δημοσίευση τοῦ διηγήματος «Τὸ Βυσσινὶ τριαντάφυλλο» στὴν ἐφημερίδα *Ἀκρόπολις*, τὸ ὁποῖο προκάλεσε τὴ δικαστικὴ διαμάχη του μὲ τὸν Κωνσταντῖνο Χρηστομᾶνο. Ὁ Ροδοκανάκης ἀπαλλάχτηκε ἀπὸ τὶς κατηγορίες χάρη στὴν παρέμβαση τοῦ Κωστῆ Παλαμᾶ.

Τὸν Μάρτιο τοῦ 1913 μετέβη στὴ Θεσσαλονίκη ὡς ἀνταποκριτὴς τῆς ἐφημερίδας *Ἑστία* γιὰ τὴ δημοσιογραφικὴ κάλυψη τῆς δολοφονίας του Γεωργίου Α΄. Μὲ τὴν ἴδια ἰδιότητα ἀκολούθησε τὸν Σεπτέμβριο καὶ Ὀκτώβριο τὴν περιοδεία τοῦ Κωνσταντίνου Β΄ στὴ Θεσσαλονίκη, Σέρρες καὶ Καβάλα. Πρὸς τὸ τέλος τῆς ἴδιας χρονιᾶς διορίστηκε διευθυντὴς τῶν γραφείων τῆς «Περίθαλψης», ἐπιτροπῆς ποὺ συστάθηκε μὲ πρόεδρο τὸν Ἐλευθέριο Βενιζέλο γιὰ τὴν οἰκονομικὴ ἐνίσχυση τῶν θυμάτων πολέμου καὶ τῶν οἰκογενειῶν τους.

Τὸ 1915 συνέγραψε τὸ βιβλίο *Ἡ βασίλισσα καὶ αἱ βυζαντιναὶ ἀρχόντισσαι,* ἀποσπάσματα τοῦ ὁποίου διάβασε στὰ μέλη τοῦ συλλόγου «Νέα Ζωή» στὴν Ἀλεξάνδρεια. Ὁ Ροδοκανάκης συνόδευσε τὸν Ἐλ. Βενιζέλο στὸ ταξίδι του στὴν Αἴγυπτο. Τὸ καλοκαίρι τῆς ἴδιας χρονιᾶς ταξίδεψε στὸ Αἰγαῖο καὶ στὰ παράλια τῆς Μ. Ἀσίας καὶ ἐπανῆλθε στὴ δημοσιογραφία ὡς ἐπιφυλλιδογράφος στὴν ἐφημερίδα *Ἔθνος*, στὴν ὁποία δημοσίευσε σὲ συνέχειες τὸ μυθιστόρημα *Θυσία*.

Τὸ φθινόπωρο τοῦ 1916 ὁ Ροδοκανάκης ἀκολούθησε τὸν Ἐλ. Βενιζέλο στὴ Θεσσαλονίκη ὅπου στὶς 16 Σεπτεμβρίου συστάθηκε ἡ Κυβέρνηση τῆς Ἐθνικῆς Ἄμυνας, γνωστὴ καὶ ὡς Προσωρινὴ Κυβέρνηση. Ὑπουργὸς Ἐκκλησιαστικῶν καὶ Ἐκπαιδεύσεως ὁρίστηκε ὁ Γεώργιος Ἀβέρωφ μὲ γραμματέα τὸν Ροδοκανάκη.

Τὸ 1917 ὁ Ροδοκανάκης διορίστηκε Τμηματάρχης Βυζαντινῶν Ἀρχαιοτήτων μὲ κύρια ἁρμοδιότητα τὴν ἵδρυση «Μακεδονικοῦ Μουσείου» στὴ Ροτόντα σὲ συνεργασία μὲ τὸν πρώην μητροπολίτη Λεοντοπόλεως Σωφρόνιο Εὐστρατιάδη καὶ τὸν ἀρχιτέκτονα-πολεοδόμο Ἐρνέστ Ἐμπράρ. Τὸν Μάιο τῆς ἴδιας χρονιᾶς συνέγραψε τὸ θεατρικὸ ἔργο *Ὁ Ἅγιος Δημήτριος*, τὸ ὁποῖο ἀνέβηκε στὸ θέατρο τῆς Μαρίκας Κοτοπούλη στὶς 24-26 Αὐγούστου, δηλαδὴ περίπου δύο βδομάδες μετὰ τὴν πυργκαγιὰ ποὺ ἀφάνισε τὸ μεγαλύτερο τμῆμα τῆς Θεσσαλονίκης.

Ἀπὸ τὶς 3 Αὐγούστου 1917 ὑπηρέτησε στὸ Ἀρχαιολογικὸ Τμῆμα τοῦ Ὑπουργείου Ἐκπαιδεύσεως καὶ Ἐκκλησιαστικῶν στὴν Ἀθήνα ἕως τὸν πρόωρο θάνατό του στὶς 16 Ἰανουαρίου 1919.

Τὸ 1920 ἐκδόθηκε ἀπὸ τὴν Ἑταιρεία Βυζαντινῶν Σπουδῶν τὸ βιβλίο του, *Ἡ βασίλισσα καὶ αἱ βυζαντιναὶ ἀρχόντισσαι* μὲ πρόλογο τοῦ Φ. Κουκουλὲ καὶ δύο χρόνια ἀργότερα τὸ θεατρικὸ δράμα *Ὁ Ἅγιος Δημήτριος* μὲ ἔξοδα τῆς Μητρόπολης Ἀθηνῶν.

Χ α ι ρ ε τ ι σ μ ό ς

Το Βιβλίο που παρουσιάζεται σήμερα, *Πλάτων Ροδοκανάκης και η Βυζαντινή Θεσσαλονίκη 1912-1919. Φιλολογικὸ μνημόσυνο για τα 100 χρόνια από τον θάνατό του,* με επιστημονική επιμέλεια του Χαράλαμπου Μπακιρτζή, Εφόρου Αρχαιοτήτων ε.τ. και Προέδρου του Δ.Σ. του Μουσείου Βυζαντινού Πολιτισμού και της αρχαιολόγου Πέλλης Μάστορα, έκδοση του Οργανισμού Διαχείρισης και Ανάπτυξης Πολιτιστικών Πόρων, Αθήνα 2024, αποτελεί τα Πρακτικά ημερίδας που διεξήχθη το 2019, που είχε στόχο να αναδείξει την προσωπικότητα και το έργο του Πλάτωνα Ροδοκανάκη, πρώτου Τμηματάρχη Βυζαντινών Αρχαιοτήτων και πρωτοπόρου για την εποχή του λογοτέχνη.

Η έκδοση διαρθρώνεται σε δύο μέρη:

Στο α΄ μέρος οι συμβολές έγκριτων επιστημόνων και ανθρώπων του πνεύματος αναδεικνύουν την πολυσχιδή δραστηριότητα του Πλάτωνα Ροδοκανάκη: Το έργο του ως Πρώτου Τμηματάρχη Βυζαντινών Αρχαιοτήτων, που ορίστηκε από την Προσωρινή Κυβέρνηση του Ελ. Βενιζέλου (1916-1917) και την υπηρέτησή του στην Εφορεία Αρχαιοτήτων Θεσσαλονίκης – που συστάθηκε λίγες μέρες μετά την απελευθέρωση της Θεσσαλονίκης το 1912 και βρέθηκε «αντιμέτωπη» με μνημεία αναστηλωμένα ως οθωμανικά τεμένη, υπό επισκευή ή υπό εγκατάλειψη, μέσα στη δίνη των γεγονότων της εποχής, με κορύφωση το ξέσπασμα του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου, τη δράση της Αντάντ και την πυρκαγιά που κατέκαυσε την πόλη το 1917.

Αλλά και το έργο του ως δημοσιογράφου στον Τύπο μέσω επιφυλλίδων και χρονογραφημάτων, στο οποίο μαρτυρείται η βιωματική εμπειρία που εκείνος απέκτησε κατά τη διάρκεια της ζωής του στην πόλη, τον καιρό που εκείνη ήταν επίκεντρο πολεμικών συρράξεων, πολιτικών αναταραχών και κοινωνικών ανακατατάξεων, αλλά και η βαθιά του γνώση για την ιστορία της Θεσσαλονίκης και τις σχετικές πηγές, που αντλεί από τη βυζαντινή γραμματεία, καθώς και για τα σύγχρονά του επιστημονικά συγγράμματα.

Στο β΄ μέρος αναδημοσιεύονται 55 επιφυλλίδες του Πλάτωνα Ροδοκανάκη με θέμα τη Θεσσαλονίκη και τις αρχαιότητες, δημοσιευμένες στον αθηναϊκό Τύπο από το 1908 έως το 1918. Πρόκειται για κείμενα αντιπροσωπευτικά της υπεράσπισης του Ελληνισμού, της σθεναρής υποστήριξης της Θεσσαλονίκης και της Μακεδονίας έναντι διεκδικήσεων άλλων Δυνάμεων και της διεισδυτικής ματιάς του Ροδοκανάκη στα μνημεία και τα αρχαιολογικά, πολιτικά και κοινωνικά ζητήματα της εποχής του, και στον ιδιότυπο ανατολίτικο, αλλά και βαλκανικό καθημερινό βίο της μακεδονικής μητρόπολης, της οποίας αναζητεί και προβάλλει το αρχαίο και το βυζαντινό παρελθόν.

Με βάση τα παραπάνω, η εν λόγω έκδοση, για την οποία και από τη θέση μου ως Προέδρου του Οργανισμού Διαχείρισης και Ανάπτυξη Πολιτιστικών Πόρων επιτρέψτε μου να συγχαρώ τους επιμελητές, τους συγγραφείς, και όλους όσοι συνέβαλαν στο άρτιο επιστημονικό και εκδοτικό αποτέλεσμα, αποτελεί έναν πολύτιμο τίτλο που προσγράφεται στην εκδοτική δραστηριότητα του Οργανισμού, για την οποία δύναται κάποιος να σεμνύνεται!

ΝΙΚΟΛΕΤΤΑ ΔΙΒΑΡΗ-ΒΑΛΑΚΟΥ
Επίτιμη Διευθύντρια των Αρχαιοτήτων
Πρόεδρος του Δ.Σ. του ΟΔΑΠ

Χ α ι ρ ε τ ι σ μ ό ς

Η παρουσίαση του συλλογικού τόμου *Πλάτων Ροδοκανάκης και Βυζαντινή Θεσσαλονίκη 1912-1919,* στο πλαίσιο των δράσεων της Λέσχης Ανάγνωσης της Εφορείας μας, ανταποκρίνεται στους στόχους της Λέσχης, δηλαδή τη γνωριμία με τη Βυζαντινή Θεσσαλονίκη μέσα από την ανάγνωση κειμένων βυζαντινών και νεώτερων συγγραφέων. Πέραν τούτου όμως ανταποκρίνεται στην υποχρέωση των φορέων του Υπουργείου Πολιτισμού να γνωρίζουν και να τιμούν το έργο των ανθρώπων που συνεισέφεραν ουσιαστικά στη μελέτη των μνημείων και των αρχαιοτήτων και μερίμνησαν για τη διατήρηση και την ανάδειξή τους. Προϋποθέσεις του πολιτισμού αποτελούν η συνέχεια που επιτυγχάνεται με την συλλογικότητα και την επικοινωνία. Τα δύο αυτά χαρακτηριστικά διέπουν τον συλλογικό τόμο, όπως θα διαπιστώσετε στη συνέχεια μέσα από τις ομιλίες επιστημόνων διαφορετικής εξειδίκευσης, τους οποίους συνδέει η αφοσίωσή τους στη μελέτη του διαχρονικού πολιτισμικού πλούτου της Θεσσαλονίκης και η διάθεσή τους να επικοινωνούν τις ανθρωπιστικές αξίες που ο πολιτισμός πρεσβεύει.

ΤΑΝΙΑ ΠΡΩΤΟΨΑΛΤΗ
Αναπληρώτρια Προϊσταμένη
Εφορεία Αρχαιοτήτων Πόλης Θεσσαλονίκης

Π ρ ο λ ό γ ι σ μ α

Πλάτων Ροδοκανάκης και Βυζαντινή Θεσσαλονίκη 1912-1919

Η έκδοση «Πλάτων Ροδοκανάκης και Βυζαντινή Θεσσαλονίκη 1912-1919», Πρακτικά ημερίδας, επιφυλλίδες, είναι το ευτυχές επισφράγισμα του φιλολογικού μνημόσυνου με αφορμή τα 100 χρόνια από τον θάνατο του Πλάτωνα Ροδοκανάκη, μιας ημερίδας που πραγματοποιήθηκε από την Εφορεία Αρχαιοτήτων Πόλης Θεσσαλονίκης και το Μουσείο Βυζαντινού Πολιτισμού, τον Νοέμβριο του 2019, στο αμφιθέατρο «Μελίνα Μερκούρη» του Μουσείου. Και έγινε εφικτή χάρη στον Βελισσάριο Αναγνωστόπουλο της ΣΗΜΑ ΕΚΔΟΤΙΚΗ που σχεδίασε, σελιδοποίησε και επεξεργάστηκε τις εικόνες σε συνεργασία με τους επιμελητές του βιβλίου, καθώς επίσης χάρη στην Ελένη Κώτσου που είχε την εκδοτική φροντίδα από την πλευρά του Οργανισμού Διαχείρισης Αρχαιολογικών Πόρων, και επιπλέον χάρη στην Πρόεδρο του Οργανισμού Νικολέττα Βαλάκου και τα μέλη του ΔΣ που συμπεριέλαβαν το βιβλίο στη σειρά των εκδόσεών του.

Εκδόσεις σας την παρούσα συμβάλλουν καθοριστικά στη γνώση και στη διατήρηση της ιστορικότητας των μνημείων, του χαρακτήρα, της μορφής και της ιστορίας τους, αυτής της αύρας την οποία έχουν όσα έργα ανθρώπων διατήρησε ο χρόνος. Σε όλα τα παραπάνω συμπεριλαμβάνονται και οι άνθρωποι της νεώτερης ιστορίας τους, άνθρωποι με βαθιά γνώση της ιστορίας και της παράδοσης, άνθρωποι που συνομίλησαν με τα μνημεία σε δύσκολες και ταραγμένες εποχές, άνθρωποι που τα θεράπευσαν με ανυπέρβλητες δυσκολίες και πενιχρά οικονομικά μέσα, που τα εξέτασαν μέσα στο ιστορικό τους πλαίσιο. Είναι η ιστορία της Αρχαιολογικής Υπηρεσίας την οποία εμείς οι νεώτεροι οφείλουμε να γνωρίζουμε και να αναγνωρίζουμε.

Μια τέτοια μορφή ήταν ο Πλάτων Ροδοκανάκης, ο οποίος διετέλεσε πρώτος Τμηματάρχης Βυζαντινών Αρχαιοτήτων στη Θεσσαλονίκη υπό την Εθνική Προσωρινή Κυβέρνηση του Ελ. Βενιζέλου (1916-1917). Ο Ροδοκανάκης, βαθύς

γνώστης του Βυζαντίου, έζησε στη Θεσσαλονίκη σέ τρείς κορυφαίες στιγμές της νεότερης ιστορίας της. Επιπλέον, ο Ροδοκανάκης δεν είχε μόνο βιωματική εμπειρία των αλλαγών, που υπέστη η πόλη και τα μνημεία της στους γρήγορους μετασχηματισμούς της από έδρα των Νεοτούρκων σε πόλη νεοελληνική και σε στρατηγείο των συμμαχικών δυνάμεων της Αντάντ, αλλά επίσης, είχε και καλή γνώση της ιστορίας της Θεσσαλονίκης μέσα από τη μελέτη της βυζαντινής γραμματείας και των συγχρόνων του επιστημονικών συγγραμμάτων. Στο πλαίσιο αυτό επιδόθηκε με ευθύνη και ενθουσιασμό σε έναν τιτάνιο αγώνα διάσωσης και προστασίας των αρχαιοτήτων, πάταξης της αρχαιοκαπηλίας, συντήρησης μνημείων, διαμόρφωσης αρχαιολογικών χώρων και ίδρυσης Αρχαιολογικού Μουσείου.

Με την ημερίδα του 2019 και στη συνέχεια με την έκδοση του παρόντα τόμου των πρακτικών επιτεύχθηκε η ανίχνευση της ιδιαίτερης σχέσης που ανέπτυξε ο Ροδοκανάκης με τη Θεσσαλονίκη και στοιχειοθετήθηκε το άγνωστο έργο του ως Τμηματάρχης Βυζαντινών Αρχαιοτήτων. Προς τούτο συνέβαλλαν οι σημερινοί ομιλητές και συγγραφείς των πρακτικών.

Τέλος, στον παρόντα τόμο αναδημοσιεύονται 55 επιφυλλίδες του Πλάτωνα Ροδοκανάκη με θέματα που αφορούν στη Θεσσαλονίκη και τις αρχαιότητες, δημοσιευμένες στον αθηναϊκό Τύπο από το 1908 έως το 1918. Πρόκειται για κείμενα όπου υπερασπίζεται τον Ελληνισμό, ενώ υποστηρίζει τη Θεσσαλονίκη και τη Μακεδονία έναντι διεκδικήσεων άλλων Δυνάμεων. Στα κείμενά του, γίνεται εύκολα αντιληπτή η διεισδυτική ματιά του στα μνημεία και τα αρχαιολογικά, πολιτικά και κοινωνικά ζητήματα της εποχής του. Τις επιφυλλίδες συνοδεύει Παράρτημα, στο οποίο αναδημοσιεύονται δυσεύρετα κείμενα σύγχρονων με τον Ροδοκανάκη λόγιων δημοσιογράφων και ιστοριοδιφών, τα οποία περιέχουν σημαντικές πληροφορίες για τη Θεσσαλονίκη την περίοδο 1912-1917. Τέλος, τις Εισηγήσεις των συγγραφέων και τις Επιφυλλίδες εικονογραφούν φωτογραφίες, καρτ-ποστάλ και έργα τέχνης που τεκμηριώνουν αρχαιολογικές και ιστορικές πληροφορίες, αποδίδουν τις αισθητικές τάσεις και μεταφέρουν την ατμόσφαιρα της εποχής.

Οφείλω να συγχαρώ τους επιμελητές της έκδοσης, τον πρόεδρο του ΔΣ του Μουσείου Βυζαντινού Πολιτισμού, Επίτιμο Έφορο Βυζαντινών Αρχαιοτήτων κ.

Χαράλαμπο Μπακιρτζή και την Αρχαιολόγο της Εφορείας Αρχαιοτήτων Πόλης Θεσσαλονίκης Δρ Πέλλη Μάστορα, όπως επίσης να εκφράσω και τις βαθύτατες ευχαριστίες μου για την τιμητική προς το πρόσωπό μου πρόσκληση να συντονίσω την παρουσίαση του βιβλίου.

ΓΙΩΡΓΟΣ ΣΚΙΑΔΑΡΕΣΗΣ
Αναπληρωτής Προϊστάμενος
Εφορεία Αρχαιοτήτων Χαλκιδικής
και Αγίου Όρους

Ὁ Πλάτων Ροδοκανάκης
καὶ τὰ ἀρχαιολογικὰ πράγματα στὴ Θεσσαλονίκη, 1912-1917

Στὴν πενταετία 1912 – 1917, δηλαδὴ ἀπὸ τὴν ἀπελευθέρωση ἕως τὴν πυρκαγιά, ἐγράφη τὸ πρῶτο κεφάλαιο τῆς ἱστορίας τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ὑπηρεσίας στὴ Θεσσαλονίκη. Διακρίνω τέσσερις περιόδους:

1.Τὴν πρώτη περίοδο, πρὶν ἀπὸ τὴν ἀπελευθέρωση τῆς Θεσσαλονίκης, ὀνομάζω Ἀνταγωνισμοὶ καὶ διαγκωνισμοί, διότι, στὸ πλαίσιο τοῦ Ἀνατολικοῦ καὶ Μακεδονικοῦ Ζητήματος, παρατηρεῖται ζωηρὴ δραστηριότητα εὐρωπαϊκῶν ἀποστολῶν στὸ μελετᾶν καὶ δημοσιεύειν μνημεῖα τῆς Θεσσαλονίκης (Οὐσπένσκυ, Ντήλ, Le Tourneau, Schultz, Barnsley, Harvey, George, Ὀρέστης Tafrali). Ὡστόσο, τὴ δουλειὰ ἐπὶ τῶν μνημείων (Ἅγιο Δημήτριο, Ροτόντα, Ἀχειροποίητο καὶ Ἁγία Σοφία) ἔκανε ἀποκλειστικὰ ἡ Ὀθωμανικὴ κυβέρνηση μὲ Ἕλληνες καὶ ξένους συμβούλους.

Ὁ Πλάτων Ροδοκανάκης μετεῖχε τὴν περίοδο αὐτὴ στὰ πράγματα τῆς Θεσσαλονίκης δημοσιεύοντας ἐπιφυλλίδες στὴν ἀθηναϊκὴ *Ἑστία*, τὸ 1912. Ὁ γραπτός του λόγος εἶναι ὁριενταλίστικα βυζαντινός. Ἐκπλήσσει γιὰ τὴν ὑπέρκαλη λακωνικότητα τῶν ἐκφράσεων καὶ σαγηνεύει μὲ τὴν ἀκριβολογία τῶν λέξεων. Ὁ Ροδοκανάκης μελετοῦσε, καὶ ἔδινε ἔγκυρες πληροφορίες γιὰ τὰ πράγματα, ἀλλὰ εἶναι ἡ λογοτεχνικὰ περίτεχνη ἐπεξεργασία τῆς γλωσσικῆς μορφῆς ποὺ κάνει τὴ διαφορά.

2.Ἡ δεύτερη περίοδος, ἄρχισε μὲ τὴν ἀπελευθέρωση τῆς Θεσαλονίκης στὶς 26 Ὀκτωβρίου 1912. Τὴν ὀνομάζω Ἐνθουσιασμὸς καὶ Αἰσιοδοξία, μὲ τὴν ἔννοια ὅτι ἐντὸς μόλις δύο ἑβδομάδων συνεστήθη ἀπὸ τὸν Γενικὸ Διοικητὴ Μακεδονίας Κωνσταντῖνο Ρακτιβάν Ἐφορεία Ἀρχαιοτήτων Θεσσαλονίκης καὶ τοποθετήθηκε σὲ αὐτὴ μετατεθεὶς ἀπὸ τὴν Ἀργολίδα ὡς πρῶτος Ἔφορος Ἀρχαιοτήτων ὁ 25ετὴς Θεσσαλονικεὺς ἐκ μητρὸς Γεώργιος Οἰκονόμος.

Ὁ Οἰκονόμος ἐπιδόθηκε μὲ ἐνθουσιασμὸ σὲ τιτάνιο ἀγώνα προστασίας τῶν μνημείων ὑψηλοτάτου ὑπηρεσιακοῦ ἤθους καὶ ἄκαμπτης ὑπὲρ τῶν ἀρχαιοτήτων στάσης ἔναντι τῆς οἰκονομικῆς ἐκμετάλλευσης ποὺ συνήθως ἐμφανίζεται σὲ μεταπολεμικὲς περιστάσεις.

Σὲ δέκα μῆνες ἀπὸ τὴν ἀπελεύθερωση, στὶς 21 Αὐγούστου 1913, μὲ διάταγμα τοῦ Γενικοῦ Διοικητῆ Μακεδονίας Στεφάνου Δραγούμη καὶ τὴ σύμφωνη γνώμη καὶ προτροπὴ τοῦ Μητροπολίτη Θεσσαλονίκης Γενναδίου Α΄ Ἀλεξιάδη, ἀποφασίστηκε ἡ ἵδρυση Κεντρικοῦ Βυζαντινοῦ Μουσείου στὸν ναὸ τῆς Ἀχειροποιήτου· διαφωνοῦντος τοῦ Πλάτωνα Ροδοκανάκη, ὁ ὁποῖος ὑποστήριξε τὴν πρωτοποριακὴ καὶ γιὰ σήμερα ἄποψη ὅτι ἡ ἴδια ἡ ἐκκλησία τῆς Ἀχειροποιήτου εἶναι μουσεῖο βυζαντινῆς ἀρχιτεκτονικῆς καὶ τέχνης.

3.Ἡ λαμπρὴ περίοδος αἰσιοδοξίας καὶ ἐνθουσιασμοῦ ἔληξε δύο χρόνια ἀργότερα, τὸν Ὀκτώβριο 1915 μὲ τὴν ἄφιξη τῆς Γαλλικῆς Στρατιᾶς τῆς Ἀνατολῆς. Τὴν περίοδο κατοχῆς τῆς Θεσσαλονίκης ἀπὸ τὰ συμμαχικὰ στρατεύματα ὀνομάζω Ἀμφισβητήσεις καὶ ξένες ἐπεμβάσεις. Μολονότι ἐδῶ καὶ 100 χρόνια χαρακτηρίζεται ἐν χορῷ ὡς belle époque, τί λένε τὰ ἀρχαιολογικὰ πράγματα; Σὲ καθεστὼς στρατιωτικοῦ νόμου ποὺ εἶχε ἐπιβάλει ὁ στρατηγὸς Σαράιγ, πρωτοβουλίες, παρεμβάσεις καὶ συναρμοδιότητες τῶν συμμαχικῶν δυνάμεων, ποὺ δὲν ἀναγνώριζαν τὴν ἰσχὺ τοῦ ἑλληνικοῦ ἀρχαιολογικοῦ νόμου, ἀνέκοψαν, ἐμπόδισαν ἢ καὶ ἀκύρωσαν δράσεις τῆς Ἐφορείας Ἀρχαιοτήτων. Στὶς ἀρχαιολογικὲς δραστηριότητες τῶν συμμαχικῶν δυνάμεων περιλαμβάνονταν καὶ ἀνασκαφές, δημιουργήθηκαν ξένες ἀρχαιολογικὲς συλλογὲς ποὺ ἀπαιτοῦσαν στέγασή τους σὲ μνημεῖα καὶ προκλήθηκαν προστριβές. Γιὰ τὰ θέματα αὐτὰ ἔγραψαν ἡ Ἐλευθερία Ἀκριβοπούλου, ὁ Στέλιος Ἀνδρέου καὶ ἡ Καλλιόπη Εὐκλείδου.

Ἀπὸ τὸν Σεπτέμβριο 1916 ἕως τὸν Ἰούνιο 1917, ἐπὶ Ἐθνικῆς Προσωρινῆς Κυβερνήσεως Ἐλευθερίου Βενιζέλου, ὁ Πλάτων Ροδοκανάκης διορίστηκε στὴ Θεσσαλονίκη πρῶτος Τμηματάρχης Βυζαντινῶν Ἀρχαιοτήτων «πρὸς περισυλλογήν, ταξινόμησιν καὶ μελέτην τῶν εἰς αὐτὰς ἀναγομένων κειμηλίων», ἐποπτεία, ἔλεγχο καὶ προστασία τῶν βυζαντινῶν ἐκκλησιῶν.

Κατὰ τὴ θητεία του προέκυψε τὸ θέμα τῶν Γαλλικῶν ἀνασκαφῶν στὸ Θριαμβικὸ Τόξο τοῦ Γαλερίου καὶ στὴ Ροτόντα ὑπὸ τὴ διεύθυνση τοῦ ἀρχιτέκτονα καὶ πολεοδόμου Ἔρνστ Ἐμπάρ. Οἱ ἀνασκαφὲς σκοπὸ εἶχαν ἀφ' ἑνὸς τὴν ἀκύρωση τῆς μετατροπῆς τῆς Ροτόντας σὲ Μακεδονικὸ Μουσεῖο, καὶ ἀφ' ἑτέρου τὴν ὑπαγωγή της ἀπὸ κωνσταντίνειο αὐτοκρατορικὸ χριστιανικὸ μνημεῖο (Texier 1864) στὴ σφαίρα τοῦ Τετράρχη Γαλέριου, ἄποψη ποὺ χωρὶς σοβαρὰ ἐπιχειρήματα ἔχει μέχρι σήμερα ὑποστηρικτές.

4.Ἡ τέταρτη περίοδος, τὴν ὁποία ὀνομάζω Ἀνασυγκρότηση μὲ δεκανίκια, ἄρχισε μὲ τὴν πυρπόληση τῆς Θεσσαλονίκης τὸν Αὔγουστο 1917, καὶ ἡ ἀρχαιολογικὴ ἀνασυγκρότηση σχεδὸν ἀπὸ τὸ μηδὲν ἀνετέθη στοὺς Ἐφόρους Ἀρχαιοτήτων Εὐστράτιο Πελεκίδη καὶ Γεώργιο Σωτηρίου, καὶ ἡ ἀναστήλωση τοῦ Ἁγίου Δημητρίου στὸν ἀρχιτέκτονα Ἀριστοτέλη Ζάχο.

Ἀναρωτιέμαι γιὰ ποιὸ λόγο τὸ νέο ρυμοτομικὸ τῆς Θεσσαλονίκης ἔχει βαπτιστεῖ «Σχέδιο Ἐμπρὰρ» καθόσον γνωρίζουμε ὅτι ὁ Ζάχος ὡς μόνιμο μέλος τῆς ἐπιτροπῆς γιὰ τὸ νέο ρυμοτομικὸ τῆς Θεσσαλονίκης πρὶν καὶ μετὰ τὴν πυρκαγιά, εἶχε προωθήσει εἰσηγήσεις τοῦ Ἐφόρου Ἀρχαιοτήτων Γεωργίου Οἰκονόμου περὶ σύγχρονου σχεδιασμοῦ τῆς πόλεως στὰ πρότυπα μεταλεξάνδρειας ἑλληνικῆς πόλεως, οἱ ὁποῖες ἔχουν σήμερα ἐφαρμοστεῖ (π.χ. ζώνη τειχῶν, ἀλσύλλιο Λευκοῦ Πύργου, ἀπομάκρυνση οἰκιῶν ἀπὸ τὸν περιβάλλοντα χῶρο τοῦ Ἁγίου Δημητρίου). Ὁ Ἐμπράρ, μέλος τῆς ἐπιτροπῆς μετὰ τὴν πυρκαγιά, σχεδίασε τὴ νέα πόλη σὲ γαλλοαποικιακὸ στύλ, μέρος μόνον τῆς ὁποίας στὸν ἄξονα Ἀριστοτέλους ἔχει ἐφαρμοστεῖ. Προτείνω λοιπὸν πρὸς ἀπόδοση δικαιοσύνης νὰ ὀνομάζεται τὸ «Σχέδιο Ἐμπράρ», «Σχέδιο Ζάχου - Ἐμπράρ».

Συνεπῶς εἶναι ἄδικο τὸ Δημοτικὸ Συμβούλιο τῆς Θεσσαλονίκης νὰ ἔχει πεισθεῖ ἀπὸ εἰσηγήσεις ἱστορικὰ ἀστήρικτες καὶ νὰ ἔχει ὀνομάσει τιμητικὰ ἀνοιχτὸ χῶρο βορείως τῆς βασιλικῆς τοῦ Ἁγίου Δημητρίου, Πλατεία Ἐμπράρ, ἐνῶ εἶναι γνωστὸ ὅτι ὁ συμπαθὴς Γάλλος Λοχαγὸς ἐξ ἐφέδρων δὲν ἐνεπλάκη στὴν ἀναστήλωση τῆς βασιλικῆς· ἁπλῶς εἶχε κληθεῖ ἀπὸ τὸν Ζάχο νὰ συμβάλει στὴ μετακίνηση τοιχοποιιῶν τῆς καμένης βασιλικῆς ποὺ ἀπειλοῦσαν πτώση.

Ποῦ εἶναι, κύριε Δήμαρχε, ἡ Πλατεία Ἀριστοτέλη Ζάχου; Ποῦ εἶναι ἡ Πλατεία Γεωργίου Οἰκονόμου; Ποῦ εἶναι ἡ Πλατεία Πλάτωνα Ροδοκανάκη;

ΧΑΡΑΛΑΜΠΟΣ ΜΠΑΚΙΡΤΖΗΣ

Ἔφορος Ἀρχαιοτήτων ἐ.τ.

Ὁ βυζαντινιστὴς Πλάτων Ροδοκανάκης

Ὁ Πλάτων Ροδοκανάκης εἶναι σήμερα κυρίως γνωστὸς γιὰ τὸ πρώιμο λογοτεχνικό του ἔργο ὡς ὁ τελευταῖος καὶ ἴσως ὁ σημαντικότερος ἐκπρόσωπος τοῦ κινήματος τοῦ Νεοελληνικοῦ Αἰσθητισμοῦ. Ὡστόσο, ὁ ἴδιος εἶχε ἀφιερωθεῖ στὴ μελέτη του Βυζαντίου καὶ ὡς βυζαντινιστὴς εἶχε διακριθεῖ ἀπὸ τοὺς διανοούμενους τῆς ἐποχῆς του, γεγονὸς στὸ ὁποῖο ἄλλωστε ὀφείλεται ὁ διορισμός του ὡς Τμηματάρχη Βυζαντινῶν Ἀρχαιοτήτων τὸ 1917 στὴ Θεσσαλονίκη καὶ κατόπιν τὸ 1918 στὸ Ὑπουργεῖο Παιδείας καὶ Θρησκευμάτων στὴν Ἀθήνα.

Ἀφετηρία τοῦ ἐνδιαφέροντος μου γιὰ τὸν Πλάτωνα Ροδοκανάκη ὑπῆρξε ὁ ρόλος του στὴν ἵδρυση «Μακεδονικοῦ Μουσείου» στὴ Ροτόντα, ἀφενὸς γιατὶ μοῦ ἔκανε ἐντύπωση ἡ ἀνάθεση τῆς ἁρμοδιότητας αὐτῆς στὸν ἐκλεκτὸ συγγραφέα καὶ ἀφετέρου γιατὶ ἀναζητοῦσα πληροφορίες γιὰ τὴν κατάσταση διατήρησης τῶν βυζαντινῶν μνημείων τῆς Θεσσαλονίκης κατὰ τὴν κρίσιμη περίοδο μεταξὺ τῶν Βαλκανικῶν καὶ τοῦ Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου. Ἀποτέλεσμα τῆς ἀρχειακῆς ἔρευνας ἦταν ὁ ἐντοπισμὸς ἑκατοντάδων ἐπιφυλλίδων ποὺ ὁ Ροδοκανάκης δημοσίευσε σὲ ἔγκριτες ἀθηναϊκὲς ἐφημερίδες τῶν ἐτῶν 1908-1918, οἱ ὁποῖες πιστοποιοῦν τὴ συνεχὴ καὶ ἐξειδικευμένη ἐνασχόλησή του μὲ τὸ Βυζάντιο καὶ τὴ στενὴ σχέση του μὲ τὴ Θεσσαλονίκη. Πέρα ἀπὸ τὶς ἐπιφυλλίδες, γιὰ τὶς ὁποῖες θὰ μιλήσω ἀργότερα, μελέτησα τὸ σύνολο τοῦ ἔργου τοῦ Ροδοκανάκη, προκειμένου νὰ καταλάβω ποιὰ ὑπῆρξε ἡ συμβολή του στὴν πρόσληψη καὶ προβολὴ τοῦ Βυζαντίου στὴν ἐποχή του. Τὰ συμπεράσματά μου θὰ σᾶς παρουσιάσω συνοπτικὰ στὴ συνέχεια.

Τὸ πρῶτο ἀμιγοῦς βυζαντινοῦ περιεχομένου ἔργο τοῦ Ροδοκονάκη μὲ τίτλο «Ζωή Πορφορογέννητη», παρουσιάστηκε σὲ 168 συνέχειες στὴν ἐφημερίδα *Ἔμπρὸς* ἀπὸ τὸν Αὔγουστο τοῦ 1911 ἕως τὸν Μάρτιο τοῦ 1912. Πρόκειται γιὰ σύνθετο, ἰδιάζον ἔργο, μεταξὺ ἱστορικοῦ μυθιστορήματος καὶ ἐπιστημονικῆς πραγματείας βασισμένου στὴ μελέτη βυζαντινῶν καὶ ἀραβικῶν πηγῶν. Ὁ Ροδοκάνακης δὲν προχώρησε σὲ ἐπεξεργασία καὶ αὐτοτελὴ ἔκδοση τοῦ ἔργου του αὐτοῦ. Ἀντιθέτως,

ἐπὶ σειρὰ ἐτῶν τὸν ἀπασχόλησε τὸ δεύτερο ἔργο του, τοῦ ὁποίου ὁ τίτλος *Ἡ βασίλισσα καὶ αἱ βυζαντιναὶ ἀρχόντισσαι* πολὺ λίγο προϊδεάζει γιὰ τὸ πλούσιο καὶ πρωτότυπο περιεχόμενό του. Μὲ ἀφετηρία τὶς αὐτοκράτειρες τοῦ Βυζαντίου ὁ Ροδοκανάκης παρουσιάζει μέσα ἀπὸ ἐξαιρετικὲς περιγραφὲς σχεδὸν πλήρη καταγραφὴ τοῦ γυναικείου κόσμου ἐντὸς καὶ ἐκτὸς τοῦ βυζαντινοῦ ἀνακτόρου. Τὸ ἔργο καθιστοῦν τρισδιάστατο ἡ αἰσθαντικὴ καὶ λειτουργικὴ περιγραφὴ ἀντικειμένων, τὰ ψυχογραφικὰ πορτραῖτα ἱστορικῶν προσώπων, οἱ διάσπαρτες ἐντὸς κειμένου παραπομπὲς σὲ βυζαντινοὺς χρονικογράφους καὶ ἱστορικούς, τὰ διεισδυτικὰ σχόλια γιὰ τὴν κοσμοθεωρία τῶν Βυζαντινῶν καὶ οἱ συγκρίσεις μὲ τὸν εὐρωπαϊκὸ πολιτισμό. Ἡ γνωστικὴ ἐπάρκεια καὶ ἡ διαισθητικὴ ἀντιληπτικότητα τοῦ συγγραφέα ἀναδεικνύουν ἐξίσου καλὲς καὶ κακὲς ὄψεις τοῦ βυζαντινοῦ κόσμου ἀλλὰ καὶ τῆς ἴδιας τῆς ζωῆς. Ἡ συγγραφὴ τοῦ βιβλίου ὁλοκληρώθηκε τὸ 1914, ἀλλὰ ὁ Ροδοκανάκης συνέχισε νὰ ἐπεξεργάζεται τὴ γλωσσικὴ μορφή του προκείμενου νὰ τὸ δημοσιεύσει σὲ ἀγγλικὴ μετάφραση. Στόχος του ἦταν νὰ ἀνασκευάσει τὴν εἰκόνα ποὺ ἡ εὐρωπαϊκὴ διανόηση εἶχε διαμορφώσει γιὰ τὸ Βυζάντιο ὡς κόσμου παρακμῆς, σκοταδισμοῦ καὶ διαφθορᾶς. Ὁ στόχος του δὲν ἐπιτεύχθηκε. Τὸ βιβλίο του δημοσιεύθηκε στὰ ἑλληνικὰ μὲ πρόλογο τοῦ Φαίδωνα Κουκουλὲ ἀπὸ τὴν Ἑταιρεία Βυζαντινῶν Σπουδῶν τὸ 1920, ἕναν χρόνο μετὰ τὸν θάνατό του, καὶ ἐπανεκδόθηκε τὸ 2010 ἀπὸ τὶς ἐκδόσεις Ἑκάτη μὲ πρόλογο τοῦ Γιάννη Μήλιου.

Τὰ *Βυζαντινά Πολύπτυχα* εἶναι το μοναδικὸ πόνηνα τοῦ Ροδοκανάκη γιὰ τὸ Βυζάντιο, τὸ ὁποῖο δημοσιεύθηκε ἀπὸ τὸν ἴδιο τὸ 1916. Ἀποτελεῖται ἀπὸ τρία μέρη, τὸ πρῶτο ἐκ τῶν ὁποίων περιλαμβάνει δέκα ὄκτω ἄρθρα ποὺ ἐστιάζουν σὲ ὄψεις τῆς κοσμικῆ ζωῆς ἀλλὰ καὶ στὶς πολεμικὲς ἐπιχειρήσεις καὶ τὴ πολιτικὴ διπλωματία τῶν Βυζαντινῶν. Τὸ δεύτερο μέρος μὲ τὸν τίτλο «Ἡ Μεσαιωνικὴ Κωνσταντινούπολις (Ἀπὸ τοῦ Η΄ μέχρι τοῦ ΙΑ΄ αἰῶνος)» συνιστᾶ τοπογραφικὴ περιήγηση βασισμένη σὲ ὁμόθεμο βιβλίο τοῦ A.J. Mordtmann, καὶ τὸ τρίτο περιλαμβάνει δύο «Παλαϊκὰ διηγήματα» μὲ τίτλους «Σίγφρηδ» καὶ «Ἡ Χριστοδούλη», στὰ ὁποῖα περιγράφεται ὁ πλοῦτος καὶ ἡ ἐντυπωσιακὴ ἐθιμοτυπία στὰ βυζαντινὰ ἀνάκτορα.

Κατὰ τὴ θητεία του στὴ Θεσσαλονίκη ὡς Τμηματάρχης Βυζαντινῶν Ἀρχαιοτήτων ὁ Ροδοκανάκης συνέγραψε τὸ θεατρικὸ ἔργο *Ἅγιος Δημήτριος, μυστήριον*, ὅπως ὁ ἴδιος προσδιόρισε. Πρόκειται γιὰ ἔργο ἀντιπροσωπευτικὸ τοῦ σύνθετου ἱστορικοῦ καὶ πολιτικοῦ στοχασμοῦ τοῦ συγγραφέα ἀλλὰ καὶ τῆς καλλιτεχνικῆς ἰδιοσυγκρασίας του. Εἶναι γραμμένο σὲ ἀνισοσκελεῖς ὁμοιοκατάληκτους στίχους καὶ ἀποτελεῖται ἀπὸ τρεῖς πράξεις, τὶς ὁποῖες προλογίζει βυζαντινὸς «Ποιητής», ἀξιωματοῦχος (ὀφφικίαλιος) τῶν χρόνων τοῦ Ἀλεξίου Α΄ Κομνηνοῦ (1081-1118). Στὴν πλοκὴ τοῦ δράματος σημαντικὸ ρόλο ἔχουν δύο φανταστικὰ πρόσωπα ποὺ προσπαθοῦν μάταια νὰ μεταπείσουν τὸν Δημήτριο λίγο πρὶν τὸν μαρτυρικό του θάνατο: Ἡ Εὐνίκη ἑταίρα τοῦ Τετράρχη Γαλερίου, ἡ ὁποία ἀγαπᾶ τὸν ἅγιο καὶ συμβολίζει τὴ δύναμη καὶ τὰ θέλγητρα τῆς ὕλης, καὶ ἡ μητέρα τοῦ ἁγίου Δημητρίου, «ἡ γλυκύτερη ἀγάπη εἰς τὸν κόσμο», σύμφωνα μὲ τὰ λόγια τοῦ Ροδοκακάνη. Ὁ συγγραφέας συνέθεσε τὸ «βυζαντινὸν μυστήριον» ἀντλώντας στοιχεῖα ἀπὸ ἁγιολογικὰ κείμενα γιὰ τὸν ἅγιο Δημήτριο, τὰ ὁποῖα ἐνέταξε μὲ μυθοπλαστικὴ ἀδεία στὸ κοινωνικὸ καὶ ἱστορικὸ πλαίσιο τῆς ἐποχῆς τοῦ μαρτυρίου τοῦ ἁγίου κοιταγμένου ἀπὸ τὴ σκοπιὰ τοῦ 12ου αἰώνα. Κατὰ τὸν τρόπο αὐτὸ ἡ ἱερότητα τοῦ προσώπου τοῦ ἁγίου παρέμεινε ἀπρόσβλητη, ἐνῶ μὲ τὴν ἐπινόηση προσώπων-συμβόλων, δημιούργησε ἕνα πολυεπίπεδα ἀλληγορικὸ ἔργο ποὺ διέπεται ἀπὸ πολλαπλοὺς συσχετισμούς. Τὸ ἔργο παρουσιάστηκε στὴν Ἀθήνα ἀπό τὸν θιάσο τῆς Μαρίκας Κοτοπούλη τὸν Αὔγουστο τοῦ 1917 καί, ὅπως ἐπισήμανε ὁ Β. Ποῦχνερ, ὁ «Ἅγιος Δημήτριος» τοῦ Ροδοκανάκη εἰσήγαγε γιὰ πρώτη φορὰ τὴ Θεσσαλονίκη, λίγα χρόνια μετὰ τὴν ἀπελευθέρωσή της (1912), «ὡς τόπο δράσης στὴν πολιτικὴ συνείδηση τῶν Ἑλλήνων» καὶ ταυτοχρόνως «ὡς τόπο δράσης σὲ δραματικὸ ἔργο τῆς νεοελληνικῆς σκηνής». Ἀναμφίβολα τὸ θεατρικὸ ἐγχείρημα τοῦ Ροδοκανάκη ὑπῆρξε τολμηρό, ἔγινε κατανοητὸ ἀπό λίγους καὶ προκάλεσε πολλὰ καλοπροαίρετα καὶ κακοπροαίρετα σχόλια. Ἡ ἔκδοσή του ὡστόσο μὲ ἔξοδα τῆς Μητρόπολης Ἀθηνῶν τὸ 1922, τρία χρόνια μετὰ τὸν θάνατό τοῦ συγγραφέα, θεωρῶ ὅτι ἀποτελεῖ δικαίωσή του.

Ἀπὸ τὴ μελέτη τοῦ ἔργου τοῦ Ροδοκανάκη διαπιστώνεται ἡ ἐξαίρετη καλλιτεχνικὴ ἰδιοσυγκρασία τοῦ προικισμένου λογοτέχνη ποὺ ἐργάστηκε μὲ μεθοδικότητα καὶ πάθος γιὰ τὴν ἀνάδειξη τοῦ βυζαντινοῦ πολιτισμοῦ ὡς ἀναπόσπαστου κεφαλαίου τῆς παγκόσμιας ἱστορίας. Ὁ Ροδοκανάκης ἔθεσε τὸ σπάνιο λογοτεχνικό του ταλέντο στὴν ὑπηρεσία τῆς ἐπιστήμης γιὰ νὰ ἀποκαταστήσει τὴν παραμορφωμένη ἀπὸ τὶς ἀντιλήψεις Εὐρωπαίων ἱστορικῶν εἰκόνα τοῦ Βυζαντίου ὡς κόσμου σκοτεινοῦ, βάρβαρου καὶ παρακμιακοῦ. Ἐστίασε τὸ ἐνδιαφέρον του στὸν ὑλικὸ πολιτισμὸ καὶ ἔδωσε στὶς γυναῖκες πρωταγωνιστικὸ ρόλο λόγω τῆς ἔμφυτης ἀγάπης τους γιὰ τὴν ὁμορφιὰ ποὺ συνιστᾶ γενεσιουργὸ παράγοντα τοῦ πολιτισμοῦ. Μέσα ἀπὸ λειτουργικὲς περιγραφὲς ἀντικειμένων καὶ ἔργων τέχνης, ὁ Ροδοκανάκης κατέστησε σαφὲς ὅτι στὴν αἰσθητικὴ ἀξία τῶν πραγμάτων ἀναδεικνύονται τὰ πνευματικά, διανοητικὰ καὶ συναισθηματικὰ χαρακτηριστικὰ κάθε κοινωνίας, τὰ ὁποῖα διαμορφώνουν τὴν πολιτισμική της ταυτότητα. Ἀντιλαμβανόταν τὴν ἱστορία ζῶσα, παροῦσα, ἱκανὴ νὰ ἐμπνέει, νὰ γονιμοποιεῖ τὴ φαντασία, νὰ νηματοδοτεῖ μαζὶ μὲ τὸν πολιτισμὸ τὴ ζωὴ καὶ νὰ διασώζει τὴν ἀνθρώπινη ἀξιοπρέπεια. Ὡς ἐκ τούτου ἡ συμβολή του στὴν κατανόηση τοῦ Βυζαντινοῦ πολιτισμοῦ ὑπῆρξε πρωτοποριακὴ καὶ παραμένει σημαντικὴ ἕως σήμερα.

ΠΕΛΛΗ ΜΑΣΤΟΡΑ
Δρ Ἀρχαιολόγος
Ἐφορεία Ἀρχαιοτήτων Πόλης Θεσσαλονίκης

Ο Πλάτων Ροδοκανάκης στη Θεσσαλονίκη του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου

Η σημερινή παρουσίαση του τόμου αποτέλεσε μια αφορμή για μία ακόμη ανάγνωση των όσων παρουσιάζονται σε αυτόν, μια αφορμή για ένα ακόμη ταξίδι στην εποχή και στον κόσμο που έζησε ο Πλάτωνας Ροδοκανάκης.

Υπάρχει μια αφρικανική παροιμία που λέει: «Μέχρι το λιοντάρι να μάθει να γράφει, την ιστορία θα τη γράφει ο κυνηγός». Σε μια ελαφρώς διαφορετική παραλλαγή της είναι αποδοσμένη ως εξής: «Μέχρι το λιοντάρι να μάθει να γράφει, κάθε ιστορία θα δοξάζει πάντα τον κυνηγό».

Ο Πλάτων Ροδοκανάκης βρέθηκε στη Θεσσαλονίκη σε περιόδους έντονων αναστατώσεων. Ως ανταποκριτής της εφημερίδας *Ακρόπολη* το 1908, εν μέσω της εξέγερσης του κινήματος των Νεοτούρκων, και κατόπιν ως ανταποκριτής της *Εστίας* την άνοιξη 1913, μετά τη δολοφονία του Γεωργίου Α΄ στη Θεσσαλονίκη, και το φθινόπωρο της ίδιας χρονιάς στην περιοδεία του Κωνσταντίνου Α΄ στη Μακεδονία. Ως πρώτος Τμηματάρχης Βυζαντινών Αρχαιοτήτων στη Θεσσαλονίκη υπό την Εθνική Προσωρινή Κυβέρνηση του Ελ. Βενιζέλου (1916-1917) βρέθηκε σε μία πόλη που έμοιαζε με απέραντο στρατόπεδο και βίωνε πάμπολλα από τα δεινά του πολέμου. Φτώχεια, πείνα, προσφυγιά και από το 1917 κι έπειτα όλα όσα ακολούθησαν την καταστροφική πυρκαγιά. Σε μια περίοδο που η Γαλλική Στρατιά φανέρωσε με κάθε τρόπο τα χαρακτηριστικά της ως στρατιάς κατοχής. Ωστόσο, αξιοποιώντας με τον καλύτερο δυνατό τρόπο τη συσσωρευμένη από αιώνες αποικιοκρατική εμπειρία της βρήκε τον τρόπο εγκαταλείποντας τη Θεσσαλονίκη και τη Μακεδονία να επιβεβαιώσει την προαναφερθείσα αφρικανική παροιμία. Άφησε ως δείγμα γραφής της ιστορίας που δοξάζει πάντα τον κυνηγό το «Πολιτιστικό Έργο της Γαλλικής Στρατιάς» παρουσιάζοντας όλα όσα είχαν γίνει για την υποστήριξη της στρατιάς ως ευεργεσία στον ντόπιο πληθυσμό.

Ο Πλάτων Ροδοκανάκης βρέθηκε σε μια πόλη κατεχόμενη που η εξουσία της αφήγησης την παρουσίαζε ως μια πόλη υπό την προστασία της Γαλλικής Στρατιάς επιβεβαιώνοντας με μεγαλειώδη τρόπο ότι όποιος κυριαρχεί, καθορίζει τι θεωρείται «αλήθεια» και τι καταγράφεται ως ιστορικό γεγονός.

Βρέθηκε σε μια πόλη όπου η σιωπή των κατεχόμενων ήταν ενδεικτική. Ακόμη κι αν μιλούσαν η φωνή τους ήταν αδύναμη. Η λογοκρισία και η προπαγάνδα εξυπηρετούσαν την παραμόρφωση της οπτικής γωνίας της αδύναμης πλευράς (το «λιοντάρι») συνήθως χάνεται ή παραμορφώνεται, καθώς δεν έχει τα μέσα (τη «γραφή») να την αφηγηθεί.

Βρέθηκε σε μια πόλη όπου η ανάγκη για φωνή ισχυρή ήταν πιο εμφανής από ποτέ. Και η προαναφερθείσα παροιμία αποτελεί κάλεσμα για τους αδύναμους να αποκτήσουν «φωνή» και να διεκδικήσουν τη δική τους εκδοχή της ιστορίας, ώστε να μην εξαρτάται η αλήθεια μόνο από τον «κυνηγό».

Ο Χαράλαμπος Μπακιρτζής στο κείμενό του μας πληροφορεί ότι «κατὰ τὴ διάρκεια τῆς Ἐθνικῆς Προσωρινῆς Κυβέρνησης (Σεπτέμβριος 1916 - Ἰούνιος 1917) ὁ Ροδοκανάκης ἦταν παρὼν στὴ Θεσσαλονίκη, ἀρχικὰ ὡς ἰδιαίτερος Γραμματεὺς τοῦ Συμβούλου Δημοσίας Ἐκπαιδεύσεως Γεωργίου Ἀβέρωφ καὶ ἀπὸ 26 Δεκεμβρίου 1916 ὡς Τμηματάρχης Βυζαντινῶν Ἀρχαιοτήτων. Μὴ ὑπαρχόντων τὴν περίοδο αὐτὴ Ἐφόρων Ἀρχαιοτήτων στὴ Θεσσαλονίκη ὁ Ροδοκανάκης ἦταν ἡ μόνη κρατικὴ ἀρχαιολογικὴ παρουσία ἔχοντας ἀναλάβει, ἐν μέσῳ Κατοχῆς καὶ στρατιωτικοῦ νόμου τῶν συμμαχικῶν Δυνάμεων, καθήκοντα ποὺ ἀπέρρεαν ἀπὸ τὸν διορισμό του (περισυλλογή, ταξινόμηση, μελέτη βυζαντινῶν κειμηλίων), τὴν κήρυξη ἐθνικῶν μνημείων (ἐποπτεία, ἔλεγχος καὶ προστασία διακεκριμένων βυζαντινῶν μνημείων) καὶ τὴν ἵδρυση «Μακεδονικοῦ Μουσείου» (συγκρότηση, ἄμεση ἐποπτεία καὶ διοίκηση).» Αποδεικνύοντας με άλλα λόγια ότι ήταν Εις αλλά λέων. Και μάλιστα λέοντας που είχε φροντίσει να μάθει και γραφή. Γιατί όπως μας αναφέρει η Πέλλη Μάστορα «ὑπῆρξε παιδιόθεν ἀκαταπόνητος καὶ στοχαστικὸς φιλαναγνώστης καὶ ἐξελίχθηκε σὲ κατὰ βάση αὐτοδίδακτο ἀλλὰ ἄοκνο μελετητὴ τῆς παγκόσμιας ἱστορίας, τῆς λογοτεχνίας καὶ τῶν καλῶν τεχνῶν ἀπὸ τὴν

ἀρχαιότητα ἕως τὴν ἐποχή του» είναι βέβαιο ότι φρόντισε και έμαθε και γραφή. Και στην πορεία αποδείχθηκε αποφασισμένος να κλέψει τη δόξα του κυνηγού και να γράψει αυτός την ιστορία. Ή τουλάχιστον ένα μέρος της. Και ενώ αρχικά φάνηκε ότι η προσπάθειά του αυτή να πάρει τη γραφίδα από το χέρι του κυνηγού απέτυχε, έναν αιώνα περίπου αργότερα το εγχείρημα της σύνδεσης της μικροϊστορίας που δόμησε ο Πλάτων Ροδοκανάκης να συνδεθεί με τα σπουδαία συμβάντα της εποχής του αποδείχθηκε καθοριστικό. Χάρη στην πρωτοβουλία της Πέλλης Μάστορα και του Χαράλαμπου Μπακιρτζή φωτίστηκαν άγνωστες πτυχές της ζωής του που συνδέθηκαν με σημαντικές αποφάσεις για την εξέλιξη της πόλης της Θεσσαλονίκης. Και μέσα από τη μελέτη του έργου του έγινε απόλυτα σαφές ότι με τη στάση ζωής του απέδειξε ότι, ακόμη κι αν το εγγράμματο λιοντάρι δεν θα καταφέρει να γράψει άμεσα την ιστορία, μπορεί πιθανότατα έστω και με μεγάλη χρονική καθυστέρηση να συμβάλει στην επανεξέτασή της. Κι αυτό σίγουρα είναι το αισιόδοξο μήνυμα που μας αφήνει παρακαταθήκη η μνήμη του έργου και της δράσης του Πλάτωνα Ροδοκανάκη.

Επειδή όμως ο χρόνος κυλά και οι γενιές εξελίσσονται, καθίσταται απόλυτα σαφές ότι ο παρών τόμος θα αποτελέσει ένα εχέγγυο για να αντιληφθεί κανείς τη δύναμη της μικροϊστορίας που έρχεται ως το αντίπαλον δέος για την ιστορία που γράφεται από τους νικητές, τους ισχυρούς ή εκείνους που έχουν τη δύναμη να διαδώσουν την εκδοχή τους. Και καθώς οι καιροί παραμένουν χαλεποί το παράδειγμα του Πλάτωνα Ροδοκανάκη αποτελεί φωτεινό φάρο για τη στροφή του καθενός μας στη μάθηση και τη γνώση της ιστορίας και του παρελθόντος. Με στόχο πάντα να τη μεταστοιχειώσουμε σε υπόβαθρο για ένα πιο αισιόδοξο μέλλον και σε αφορμή υπενθύμισης ότι οφείλουμε να αμφισβητούμε τις μονοδιάστατες αφηγήσεις και να αναζητούμε και την άλλη πλευρά.

Τέλος, δεν θα μπορούσα να μη σταθώ στα όσα διημείφθησαν αναφορικά με τη δημιουργία μουσείου κατάλληλου να φιλοξενήσει τις αρχαιότητες της Μακεδονίας στα οποία και πάλι διαδραμάτισε καθοριστικό ρόλο ο Πλάτων Ροδοκανάκης. Η φιλοδοξία τόσο των Ελλήνων όσο και των συμμάχων να δώσουν ένα όνομα δηλωτικό των προθέσεών τους στο μουσείο που ήθελαν να συστήσουν

φανερώνει ότι ίσως εξίσου σημαντικό με τα εκθέματα ενός μουσείου θεωρούσαν το όνομά του και το ιδεολογικό φορτίο που αυτό θα έφερε καθώς και το ιστορικό αφήγημα που φιλοδοξούσε να υπηρετήσει. Με άλλα λόγια η κάθε πλευρά εξέλαβε τη δημιουργία ενός μουσείου ως αφορμή για την υποστήριξη του δικού της αφηγήματος.

Λαμβάνοντας υπόψη τα δεδομένα αυτά θεωρώ ότι ο στόχος μας από τη δική μας πλευρά θα πρέπει να είναι να μετατρέψουμε τη μάθηση και τη γνώση του παρελθόντος σε προϋποθέσεις για να δημιουργούν οι άνθρωποι των μουσείων του σήμερα τις δικές τους αφηγήσεις τους τόσο για το παρόν όσο και για το μέλλον. Ελπίζοντας ότι με τον τρόπο αυτό θα αποτρέψουμε τη μετατροπή των μουσείων σε φορείς της αφήγησης του εκάστοτε κυνηγού.

ΙΩΑΝΝΗΣ ΜΟΤΣΙΑΝΟΣ
Δρ Αρχαιολόγος-Μουσειολόγος
Μουσείο Βυζαντινού Πολιτισμού

Ο Πλάτων Ροδοκανάκης, η εποχή του και το Βυζάντιο

Ο Πλάτων Ροδοκανάκης (1883- 1919) προβάλλει, μέσα από τα γραπτά και τις δράσεις του, ωραιοπαθής, ηδυπαθής, μυστικοπαθής, απόμακρος και αινιγματικός αλλά και ευαισθητοποιημένος πολιτικά και κοινωνικά. Αν η ωραιοπάθεια και η ηδυπάθεια παραπέμπουν ευθέως στον αισθητισμό, η μυστικοπάθεια σχετίζεται εμμέσως με τον βυζαντινισμό και στην περίπτωση του Ροδοκανάκη δεν συνιστούν αντιθετικές αλλά αλληλοσυμπληρούμενες έννοιες.

Γενικά γνωρίσματα του κινήματος του αισθητισμού είναι, ως προς το περιεχόμενο, η τέχνη υπέρ της τέχνης, η λατρεία του ωραίου, η κατάργηση των ορίων μεταξύ καλού και κακού, η απαισιοδοξία - και ως προς τη μορφή, το λυρικό, εξεζητημένο και περίτεχνο ύφος του λόγου.

Η ελληνική εκδοχή του αισθητισμού εμφανίστηκε ως αντίλογος στην ηθογραφία της εποχής, σε περίοδο οικονομικών, πολιτικών και ιδεολογικών ανακατατάξεων και συνέπεσε με την ήττα της Ελλάδας στον πόλεμο του 1897. Είχε πολλές αναλογίες με το αντίστοιχο ευρωπαϊκό κίνημα, ωστόσο δεν υπήρξε απλή μίμηση των δυτικών προτύπων, αλλά χρωματίστηκε από τις ελληνικές συνθήκες και αποτέλεσε την ιδιαίτερη έκφραση ενός θεωρητικού συστήματος που συνέδεε την έννοια της ελληνικότητας με τη συνείδηση του οικουμενισμού. Οι κυριότεροι Έλληνες εκπρόσωποι του αισθητισμού, Ν. Επισκοπόπουλος (γνωστός στη Γαλλία ως Nicolas Segur), Περ. Γιαννόπουλος, Π. Νιρβάνας, Ν. Καζαντζάκης, Κ. Χρηστομάνος, Πλ. Ροδοκανάκης, είχαν πλατειά μόρφωση και ήταν γνώστες ξένων γλωσσών και λογοτεχνιών. Επηρεάστηκαν φανερά και άμεσα από τον Gabriel D'Annunzio(1863-1938), τον Oscar Wilde (1854-1900) και έμμεσα από τον Νίτζε (1844-1900), τις θεωρίες του Μπωντλέρ (1821-1867) για τις αντιστοιχίσεις των αισθήσεων και του Βάγκνερ (1813-1883) για ένα συνολικό έργο τέχνης. Αναφορά στη μουσική του Βάγκνερ γίνεται στα κείμενα του Χρηστομάνου (*Ελισάβετ)*, του Καζαντζάκη (*Σπασμένες ψυχές*), του Ροδοκανάκη (*Βυσσινί τριαντάφυλλο*).

Ο Ροδοκανάκης συχνά ανατρέχει στο φαινόμενο της συναισθησίας (κατά Μπωντλέρ), με γλαφυρά παραδείγματα, όπως στο *Φλογισμένο ράσο* (1911), όπου μιλάει για τον εαυτό του, ξημερώνοντας Χριστούγεννα, «Σὰ νᾶχα γίνει μιὰ φλογέρα, καὶ στὶς πέντε μου αἰσθήσεις, ἀνοίγματα ἰσάριθμα στὸ φίλντισι τοῦ ὄργανου λεπτουργημένα, ἔνοιωθα νὰ τρεμοστάζουνε τὰ ἄκρα τῶν δαχτύλων ἑνὸς μουσικοῦ οὐράνιου».

Ο Ροδοκανάκης θεωρήθηκε ο πιο πετυχημένος Έλληνας αισθητιστής για την ικανότητα να ισορροπεί τα λυρικά με τα εικαστικά στοιχεία στα έργα του, όπως παρατηρεί η Λ. Αραμπατζίδου στη μελέτη της, *Θέματα του αισθητισμού στην Ελληνική πεζογραφία*, 2002, διδ. διατρ. ΑΠΘ

Αναζητώντας τον μυστικισμό στην κατάνυξη της θρησκείας, ο Ροδοκανάκης στράφηκε αρχικά στον μοναχισμό, φοιτώντας στη Θεολογική Σχολή της Χάλκης. *Το Φλογισμένο ράσο* (1911), μια εξομολόγηση εκ βαθέων, είναι μια συνεχής διαλεκτική μεταφυσικής και σαρκικής ανησυχίας που πηγάζει από τον ηδονισμό και τα ζωικά ξεσπάσματα της φύσης.

Δεν άντεξε παραμόνο μια χρονιά στη Σχολή της Χάλκης «...ἡ ἀπομόνωση τῆς καλογερικῆς ζωῆς ξύπνησε μέσα μου μιὰ δύναμη ποὺ ἴσαμε τὴν ὥρα κείνη φανερὰ δὲν εἶχε πουθενὰ ἐκδηλωθεῖ. Μπροστὰ στὸν Φοῖβο ποὺ ἀνέβαινε πανώρηος κ' ἐσκέπαζε τὸν ἄλλο τὸν Θεὸ τοῦ «οὐ» καὶ τοῦ «μὴ» καὶ κάθε ἀπαγόρευσης, ἔσπασα τὸ ψαλτῆρι τοῦ κλαυθμοῦ καὶ πήρα τὸ ἀρχαῖο τῆς χελώνας καύκαλο, ὁποῦθε σφηρηλατημένοι βγαίνουν στρογγυλοὶ οἱ ἦχοι τῆς ζωῆς ἴδια χρυσᾶ στεφάνια καὶ σκορπιοῦνται στὸν ἀέρα γιὰ ν' ἀστράψουν σὲ περήφανα κεφάλια νικητῶν». Και επέστρεψε στον κόσμο και στη βιοπάλη, ματακομίζοντας στην Αθήνα.

Εργάστηκε από το 1908 στο Βιβλιοπωλείο Ελευθερουδάκη, αρθογράφησε σε εφημερίδες κι άρχισε να εκδίδει τα βιβλία του. Κοσμοπολίτης, αν και δεν ταξίδεψε στην Ευρώπη, μορφωμένος και ενημερωμένος για τα διεθνή πολιτιστικά δρώμενα, γνώριζε πολύ καλά τη Βίβλο (Παλαιά και Καινή διαθήκη) και τις ξένες λογοτεχνίες, όπως προκύπτει από αναφορές ή παραθέσεις αποσπασμάτων στα κείμενά του των Dante, Ariosto, Gautier, Schiller, Lamartine, Rostand, Baudelaire, Wilde, D'Annunzio.

Ο Ροδοκανάκης ήταν εξοικειωμένος με τα έργα τέχνης και αναφερόταν συχνά σε διάσημους ζωγράφους: Fra Angelico, Botticelli, Rembrandt, Böcklin και στους Προραφαηλίτες. Από τους Έλληνες, εκτιμούσε τους ζωγράφους της Σχολής του Μονάχου, Γύζη, Ροϊλό, Βικάτο, Ιωαννίδη κι έχει περιγράψει με θαυμασμό έργα τους, ενώ αγνοούσε τους μοντερνιστές, τον Κ. Παρθένη και τον Κ. Μαλέα, ο οποίος την ίδια εποχή με τον Ροδοκανάκη βρισκόταν στη Θεσσαλονίκη.

Με το λόγο του ζωντάνεψε και δικές του φαντασιακές εικόνες, επιβεβαιώνοντας τη γνωστή ρήση του Σιμωνίδη (που παραδίδεται από τον Πλούταρχο), ότι η μεν ζωγραφική είναι ποίηση σιωπηλή, η δε ποίηση ζωγραφική ομιλούσα. Στο «Προανάκρουσμα» του *De Profundis* (1908), «Alea jacta est», γράφει: «Ὅτε δὲ στεφανοφόρος καθεσθῶ ἐπὶ τῶν μαρμαρίνων ἀναβαθμῶν (του Καπιτωλίου), θὰ βυθίσω τὴν χεῖράν μου εἰς τὰς φλόγας τοῦ ἱεροῦ τῆς Ἑστίας πυρός, θὰ ἁρπάσω αἷμα καὶ νύκτα ἐκ τοῦ φωτός του, καὶ θὰ ἐκσφενδονίσω τὴν φρίκην τῶν χρωμάτων του ἐπὶ τῆς λευκῆς τηβέννου, τὴν ὁποία αἱ Σιβύλλαι θὰ ἐκτυλίσσουν πρὸ τοῦ νέου Ρωμαίου. Οἱαδήποτε δὲ καὶ ἂν προκύψῃ ἐπ᾽ αὐτὰς μορφή, ἤρεμος ἢ ἐκφοβιστική, δαίμων ἢ σεραφείμ, δὲν θὰ δειλιάσω νὰ σύρω ἐπὶ τῆς γωνίας τὸ μονόγραμμά μου».

Η ευρωπαϊκή τέχνη του τέλους του 19ου και των αρχών του 20ού αιώνα, αποκαλουμένη τέχνη της παρακμής ή και συμβολιστική, κίνημα νεορομαντικό, ως αντίδραση προς τον ρεαλισμό και τα επιτεύγματα της βιομηχανικής επανάστασης και σε συνάρτηση με την επανεκτίμηση των έργων του Μεσαίωνα, έφερε στην επικαιρότητα το Βυζάντιο, την αναθεώρηση της ιστορίας και της τέχνης του. Οι βυζαντινές σπουδές γνώρισαν σημαντική διάδοση και μία ιδιαίτερη πρόσληψη του Βυζαντίου εμφανίστηκε σε επιστημονικές μελέτες και σε διάφορες μορφές τέχνης, στη λογοτεχνία, την αρχιτεκτονική, τις διακοσμητικές τέχνες και στο θέατρο στις χώρες της Ευρώπης και ιδιαίτερα στο Παρίσι. Ακόμη και η έβδομη τέχνη εμπνεύστηκε από το Βυζάντιο και ο Louis Feuillade γύρισε το 1913 τη βουβή ταινία *L'agonie de Byzance*, που αναφέρεται στην Άλωση της Κωνσταντινούπολης.

Στον ελληνικό χώρο, ο λόγος περί Βυζαντίου ήταν ιδιαίτερα επίκαιρος στις αρχές του 20ού αιώνα και η πολιτική κατάσταση υποκινούσε τις βυζαντινές μνήμες.

Το Βυζάντιο, απασχόλησε τους Έλληνες διανοούμενους, κατεξοχήν τον Καβάφη, τον Γιαννόπουλο, τον Καζαντζάκη, ο οποίος, μάλιστα, με τον Σικελιανό, πραγματοποίησαν το 1914 σαρανταήμερο προσκύνημα σπουδής και περισυλλογής στο Άγιον Όρος.

Ο Ροδοκανάκης μελετούσε με ζήλο τη βυζαντινή γραμματεία, τους ιστορικούς και τους χρονογράφους, που αποτελούσαν έμπνευση για τη συγγραφική του δραστηριότητα. Στην *Εστία* δημοσίευσε χρονογραφήματα με θέματα από τη βυζαντινή κοινωνία, τα οποία αποτέλεσαν ξεχωριστή έκδοση, *Βυζαντινά πολύπτυχα* (1916), με αφιέρωση στον καθηγητή Αντ. Μομφερράτο, που τον ενεθάρρυνε στις μελέτες του.

Ο Ροδοκανάκης, με την επίσημη ιδιότητα του τμηματάρχη Βυζαντινών Αρχαιοτήτων, της Εθνικής προσωρινής Κυβέρνησης του Ελ. Βενιζέλου, έφτασε στη Θεσσαλονίκη τον Απρίλιο του 1917, με στόχο τη διάσωση και την προβολή των βυζαντινών μνημείων της πόλης.

Το ενδιαφέρον του για το Βυζάντιο εκδηλώθηκε έντονα στην κατ' εξοχήν βυζαντινή πόλη της Θεσσαλονίκης, στη γνωριμία του με τα μνημεία της αλλά και την τέχνη του γειτονικού Αγίου Όρους. Ο διάλογος που ανέπτυξε με τη βυζαντινή τέχνη των ναών της Θεσσαλονίκης υπήρξε ιδιαίτερης σημασίας, επειδή βρέθηκε σε ένα περιβάλλον απόλυτα εναρμονισμένο με τις αισθητικές αντιλήψεις ενός φαντασιακού Βυζαντίου, σε σύνδεση και με τις μακρινές οικογενειακές του ρίζες. Η πρότερη αποστροφή του για την ορθόδοξη θρησκευτική εικονογραφία των χρόνων της Τουρκοκρατίας, «με τους κάτισχνους αγίους, τις Παναγίες με το *τοσούτσικο* μουτράκι και τους Χριστούς με το φουσκωμένο κρανίο», μεταβλήθηκε σε θαυμασμό για την τέχνη του Πανσέληνου, «όλη ζυμωμένη με την χαράν και το σφρίγος της ζωής», χαρακτηρίζοντας τον *Αναπεσόντα* «σωστό μπουμπούκι», αδελφάκι ανάλογων μορφών του Botticelli.

. Ο θαυμασμός του για την τέχνη του Βυζαντίου της εποχής των Παλαιολόγων εκδηλώνεται στην περιγραφή της παράστασης των Εισοδίων της Θεοτόκου στη Μονή της Χώρας στην Κωνσταντινούπολη: «Ὁ ψηφιδωτὴς καλλιτέχνης ἐφρόντισε νὰ παρατάξῃ εἰς ἕναν ὡραιότατον ὅμιλον, ὄπισθεν τῆς Παναγίας, ἑπτὰ βυζαντινὰς κυρίας, αἱ ὁποῖαι μᾶς ἐξομολογοῦνται τὰ θέλγητρα τῶν γυναικείων συρμῶν κατὰ τὴν ἐποχὴν τῶν Παλαιολόγων, τὴν μεγάλην ὅσον καὶ τραγικὴν αὐτὴν ἐποχήν, ἐφ' ἧς διῆλθε τὸ πνεῦμα μιᾶς ἐντόνου καλλιτεχνικῆς ἀναγεννήσεως. Πόσον χαριτωμέναι εἶναι αἱ στάσεις τῶν ἑλληνίδων αὐτῶν ἀρχοντισσῶν, μὲ τὰς σγουρομάλλους κομμώσεις ποὺ καταλήγουν εἰς ἑλικοειδεῖς βοστρύχους ἐπιχαρίτως κυμαινομένους ἐπὶ τῶν ὤμων! Πόσον αὐτὸ τὰς κάμνει νὰ ὁμοιάζουν μὲ τὰς μεγάλας κυρίας τῆς ναπολεοντείου ἐποχῆς, μιᾶς κυρίας Ρεκαμιὲ ἐπὶ παραδείγματι...», σχολιάζοντας, πως το «ἐκπνέον πνεῦμα τοῦ μεσαιωνικοῦ ἑλληνισμοῦ» άφησε το αποτύπωμά του σε παραστάσεις γεμάτες ζωή, κίνηση και πλαστικότητα, φυσικότητα, ώστε κορυφαίοι τεχνοκρίτες να ομολογούν ότι οι συνθέσεις των προραφαηλιτών είναι «ὠχραὶ ἀπομιμήσεις» των υστάτων βυζαντινών ζωγραφικών έργων.

Και ένα απόσπασμα από την περιγραφή του τρικλινίου του Παλατιού «...τὸ χρυσοτρικλίνιο, ἐπιστρωμένο μὲ θαυμάσια μεταξωτὰ χαλιὰ τῆς Περσίας, ραντισμένο μὲ ροδοστάγματα καὶ ἄλλα πολύτιμα ἀρώματα τῶν Ἰνδιῶν, κρεμασμένα ἀπὸ ἀργυρὲς ἁλυσίδες, τὰ πολυκάνδυλα, ἐφώτιζαν ἕνα μυθικὸ σύνολο πλούτου φανταστικοῦ». Και σχετικά με τα γεύματα και τα σερβίτσια: «Οἱ πιατέλες ἀπὸ χρυσάφι σφυρήλατο ἦτανε τόσο βαριές, ὥστε δέκα ἄνθρωποι δὲν ἠμποροῦσαν νὰ σηκώσουν μιὰ ἀπὸ αὐτές (...) τὰ χρυσᾶ βάζα, γεμάτα φροῦτα τῆς Ἀνατολῆς, ἦτανε τόσον κολοσσιαῖα, ὥστε τὰ ἐκουβαλοῦσαν ἐπάνω σὲ ἀραμπαδάκια ταπετσαρισμένα μὲ πορφύρα. Εἰς τὸ τέλος τοῦ γεύματος οἱ προσκαλεσμένοι τοῦ χρυσοτρικλινίου, ἔπαιρναν δῶρα, χρυσᾶ νομίσματα μέσα σὲ σμαλτωμένα πιάτα, καὶ πυξῖδες ἀπὸ ἐλεφαντόδοντο περίφημα σκαλισμένες, ὅπου εὑρίσκοντο μπουκαλάκια γεμάτα ροδέλαιο».

Στις περιγραφές αυτές ταυτίζονται απόλυτα τα στοιχεία της πολυτέλειας της βυζαντινής αυλής με τα χαρακτηριστικά του αισθητισμού, όπως τα περίτεχνα

αντικείμενα, οι πολύτιμοι λίθοι, τα εξεζητημένα ενδύματα, τα αρώματα και ο εξωτισμός της Ανατολής. Θα μπορούσαν να έχουν για τίτλο τον στίχο του Baudelaire «Lux, calme et volupté» από το ποίημα «L' invitation au voyage» (1857).

Το έργο του αισθητιστή και λάτρη του Βυζαντίου Πλάτωνα Ροδοκανάκη υπήρξε παρακαταθήκη για τους λογοτέχνες της γενιάς του ᾽30, ενώ ο Ν. Βαγενάς τον εντάσσει στην προϊστορία των Ελλήνων υπερρεαλιστών.

Τον Μάιο του 2019, στην αυλή του Ασύλου Ανιάτων, στην οδό Αγίας Ζώνης στην Κυψέλη, ανέβηκε το θεατρικό έργο «Στη μνήμη ενός μικρού παιδιού», γραμμένο από την Ιόλη Ανδρεάδη και τον Άρη Ασπρούλη, σε σκηνοθεσία της Ιόλης Ανδρεάδη. Έργο εμπνευσμένο από το *Βυσσινί τριαντάφυλλο* (1912) του Πλάτωνα Ροδοκανάκη, με ήρωες τα πρόσωπα του διηγήματος αλλά και την εμφάνιση άλλων ιστορικών προσώπων της εποχής, του Περικλή Γιαννόπουλου, της Σοφίας Λασκαρίδου, του ίδιου του Ροδοκανάκη και άλλων φανταστικών προσώπων. Ο χώρος της παράστασης επιλέχτηκε, επειδή υπήρξε κατοικία της οικογένειας Ροδοκανάκη έως το 1901, όχι όμως και του ιδίου.

Η μυστηριώδης αύρα του γοητευτικού αισθητιστή φαίνεται πως συγκινεί ακόμα και στις μέρες μας κάποιους ευαίσθητους δέκτες.

ΕΥΘΥΜΙΑ ΓΕΩΡΓΙΑΔΟΥ-ΚΟΥΝΤΟΥΡΑ
Δρ Ιστορικός της Τέχνης
Ομότιμος καθηγήτρια ΑΠΘ

Ο Πλάτων Ροδοκανάκης και η πνευματική Θεσσαλονίκη στις αρχές του 20ού αιώνα: Αισθητισμός, βυζαντινισμός και πολιτισμική ταυτότητα

Η πνευματική ιστορία της Θεσσαλονίκης, στις πρώτες δεκαετίες του 20ού αιώνα, συνδέεται άμεσα με τις βαθιές πολιτικές και κοινωνικές μεταβολές που γνώρισε η πόλη στα χρόνια της μετάβασης της, από την ύστερη οθωμανική περίοδο στο ελληνικό κράτος. Η πολυεθνική σύνθεση του πληθυσμού, η έντονη παρουσία ευρωπαϊκών επιρροών και η εμπειρία των Βαλκανικών Πολέμων και του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου διαμόρφωσαν ένα ιδιαίτερο πολιτισμικό περιβάλλον, στο οποίο συνυπήρχαν ο εθνικός λόγος, οι αισθητικές αναζητήσεις και η αναζωπύρωση του ενδιαφέροντος για το ιστορικό - βυζαντινό παρελθόν. Μέσα σ' αυτό το πλαίσιο, η περίπτωση του Πλάτωνα Ροδοκανάκη αποκτά ιδιαίτερη σημασία, καθώς συμπυκνώνει βασικές ιδεολογικές και λογοτεχνικές τάσεις της εποχής: τον αισθητισμό, τον βενιζελικό εκσυγχρονισμό αλλά και μια στροφή προς τον βυζαντινισμό, ως στοιχείο πολιτισμικής αυτογνωσίας.

Ο Ροδοκανάκης υπήρξε μία ιδιότυπη μορφή της νεοελληνικής γραμματείας, στις αρχές του 20ού αιώνα. Η λογοτεχνική του διαδρομή ξεκίνησε από το ρεύμα του αισθητισμού, η εμφάνιση του οποίου οριοθετείται στην Ελλάδα το 1894, μέσα από το έργο πεζογράφων όπως οι: Νικόλαος Επισκοπόπουλος, Παύλος Νιρβάνας, Σπήλιος Πασαγιάννης, Περικλής Γιαννόπουλος και Κωνσταντίνος Χρηστομάνος. Ο ελληνικός αισθητισμός, επηρεασμένος από τα ευρωπαϊκά ρεύματα του fin de siècle, έδινε έμφαση στην καλλιέργεια της μορφής, στην αισθητική εμπειρία και στην υπέρβαση του ρεαλισμού μέσω της τέχνης και του συμβολισμού. Στο πλαίσιο αυτό εντάσσονται τα αφηγηματικά έργα του Ροδοκανάκη, όπως το *Βυσσινί Τριαντάφυλλο* (1912), όπου κυριαρχεί η λυρικότητα, η εσωτερικότητα και η καλλιέργεια μιας εκλεπτυσμένης αισθητικής ατμόσφαιρας.

Ωστόσο, η εξέλιξη του έργου του δεν περιορίστηκε στις αισθητιστικές αναζητήσεις. Η ιστορική συγκυρία των αρχών του 20ού αιώνα, η πολιτική άνοδος του Ελευθερίου Βενιζέλου και η αναδιαμόρφωση του ελληνικού κράτους επηρέασαν τη σκέψη και τη δράση του. Ο Ροδοκανάκης προσέγγισε τον

βενιζελικό χώρο και συμμετείχε ενεργά σε κρατικές και πολιτισμικές πρωτοβουλίες, γεγονός που αποδεικνύει ότι ο αισθητισμός του δεν παρέμεινε απολιτικός ή ατομοκεντρικός. Αντίθετα, εξελίχθηκε σε μια μορφή πολιτισμικού πατριωτισμού, όπου η τέχνη, η ιστορία και η εθνική ιδέα συνδέονται στενά.

Η Θεσσαλονίκη υπήρξε ο κατεξοχήν χώρος στον οποίο εκφράστηκε αυτή η σύνθεση αισθητισμού και ιστορικής συνείδησης. Η πρώτη ουσιαστική επαφή του Ροδοκανάκη με την πόλη ξεκινά το 1908, κατά την περίοδο του κινήματος των Νεοτούρκων, όταν έρχεται στη Θεσσαλονίκη ως ανταποκριτής της αθηναϊκής εφημερίδας «Ακρόπολις». Οι δημοσιογραφικές του παρεμβάσεις δεν είχαν απλώς ενημερωτικό χαρακτήρα· συνιστούσαν προσπάθεια ερμηνείας των πολιτικών εξελίξεων και αξιολόγησης της θέσης του ελληνισμού μέσα στο μεταβαλλόμενο περιβάλλον της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Ο Ροδοκανάκης προσέγγιζε τη Θεσσα-λονίκη όχι μόνο ως γεωπολιτικό κέντρο, αλλά και ως πολιτισμικό σύμβολο, όπου διασταυρώνονταν η ελληνική παράδοση, η ανατολική κληρονομιά και οι ευρωπαϊκές επιρροές.

Το 1912, αποτελεί για τον Ροδοκανάκη χρονολογία καμπής προς τις βυζαντινές μελέτες. Το ενδιαφέρον του για τη βυζαντινή ιστορία και τέχνη δεν υπήρξε απλώς αρχαιοδιφικό· συνδεόταν με την αναζήτηση μιας ιστορικής συνέχειας του ελληνισμού. Στα έργα του *Βυζαντινά Πολύπτυχα* (1916) και *Η Βασίλισσα και αι Βυζαντιναί Αρχόντισσαι* (1920), το Βυζάντιο παρουσιάζεται όχι ως παρηκμασμένος κόσμος, αλλά ως πεδίο πνευματικής ακμής και αισθητικής μεγαλοπρέπειας. Η προσέγγιση αυτή αντανακλά μια ευρύτερη ιδεολογική τάση της εποχής, σύμφωνα με την οποία το Βυζάντιο ανακτά τη θέση του, ως οργανικό στοιχείο της ελληνικής ιστορικής συνέχειας.

Η παραμονή του Ροδοκανάκη στη Θεσσαλονίκη το 1917, ως «Επόπτης Βυζαντινών Αρχαιοτήτων» της κυβέρνησης της «Εθνικής Αμύνης», υπήρξε καθοριστική. Η επιλογή του για τη συγκεκριμένη θέση δείχνει ότι το βυζαντινό παρελθόν της Μακεδονίας αντιμετωπιζόταν πλέον ως ζήτημα κρατικής πολιτισμικής πολιτικής. Η προσπάθεια δημιουργίας «Μακεδονικού Μουσείου» στη Ροτόντα εντάσσεται ακριβώς σ' αυτή τη στρατηγική: στην ανάδειξη της

βυζαντινής κληρονομιάς ως τεκμηρίου της ελληνικότητας της Μακεδονίας και της πολιτισμικής συνέχειας του ελληνισμού. Παρότι το σχέδιο δεν ολοκληρώθηκε, η πρωτοβουλία φανερώνει τη σημασία που αποδιδόταν στον πολιτισμό ως μέσο ιδεολογικής και εθνικής εδραίωσης στις Νέες Χώρες.

Η Θεσσαλονίκη της περιόδου 1912-1917 αποτελούσε ένα δυναμικό αλλά αντιφατικό πνευματικό πεδίο. Από τη μία πλευρά κυριαρχούσε ο εθνικοπατριωτικός λόγος, επηρεασμένος από τους Βαλκανικούς Πολέμους και τις ανάγκες ενσωμάτωσης της Μακεδονίας στο ελληνικό κράτος: η ποίηση, η πεζογραφία και τα θεατρικά έργα της εποχής επικεντρώνονταν κυρίως σε ζητήματα εθνικής ολοκλήρωσης, ηρωισμού και ιστορικής δικαίωσης. Από την άλλη πλευρά, η παρουσία ξένων στρατευμάτων, η επαφή με τα νέα ρεύματα που επικρατούσαν στην Ευρώπη και η πολυγλωσσική σύνθεση της πόλης δημιουργούσαν συνθήκες πολιτισμικής ώσμωσης και αισθητικής ανανέωσης.

Μέσα σ' αυτό το πλαίσιο, ο Ροδοκανάκης εμφανίζεται ως μορφή συγγενής αλλά και διαφορετική από τους πνευματικούς ανθρώπους της Θεσσαλονίκης. Η σκέψη του δεν περιορίζεται στον άμεσο εθνικισμό της εποχής· επιχειρεί να συνδέσει την εθνική ιδέα με ένα ευρύτερο πολιτισμικό όραμα, στο οποίο το Βυζάντιο λειτουργεί ως γέφυρα ανάμεσα στην ελληνική παράδοση και την ανατολική πολιτισμική εμπειρία.

Η σύγκριση με τον Χρήστο Γουγούση είναι ενδεικτική αυτής της διαφοροποίησης. Ο Γουγούσης, δημοσιογράφος και λαογράφος, εκπροσωπεί έναν μακεδονικό πατριωτισμό που στηρίζεται κυρίως στη λαογραφία, τη δημοτική παράδοση και την ανάδειξη της ελληνικότητας της Μακεδονίας. Η προσέγγισή του έχει σαφή ιδεολογικό στόχο: να αποδείξει τη διαχρονική παρουσία του ελληνισμού μέσω των ηθών, των εθίμων και της λαϊκής παράδοσης. Αντίθετα, ο Ροδοκανάκης προσεγγίζει το παρελθόν περισσότερο αισθητικά και συμβολικά. Το Βυζάντιο για εκείνον δεν αποτελεί μόνο εθνικό τεκμήριο, αλλά και πνευματικό κόσμο, φορέα μυστικισμού, αισθητικής και ιστορικής μνήμης. Παρά τις διαφορές

τους, οι δύο δημιουργοί συγκλίνουν στη χρήση βυζαντινών συμβόλων και στη σύνδεση του παρελθόντος με τη συλλογική ταυτότητα. Η εκκλησία, τα μνημεία και οι θρύλοι της Θεσσαλονίκης αποκτούν συμβολική λειτουργία, καθώς μετατρέπονται σε φορείς ιστορικής συνέχειας και εθνικής αναγέννησης. Η ίδια λειτουργία του βυζαντινού συμβόλου διακρίνεται και στο θεατρικό έργο του Ροδοκανάκη *Άγιος Δημήτριος* (1922), όπου η μορφή του πολιούχου της πόλης συνδέεται με την πνευματική και ιστορική μοίρα της Θεσσαλονίκης.

Ακόμη πιο ενδιαφέρουσα είναι η σχέση του Ροδοκανάκη με τον Αιμίλιο Ριάδη. Ο Ριάδης, μουσικός και ποιητής επηρεασμένος από τον συμβολισμό και τον εμπρεσιονισμό, ενσωμάτωσε στο έργο του στοιχεία ανατολισμού (οριενταλισμού) και εξωτισμού. Η εμπειρία των σπουδών του στη Γαλλία τον έφερε σε επαφή με τα καλλιτεχνικά ρεύματα της Δυτικής Ευρώπης, ενώ ταυτόχρονα διατήρησε έντονο ενδιαφέρον για την ελληνική και ανατολική μουσική παράδοση. Το έργο του κινείται ανάμεσα στην ευρωπαϊκή μοντερνικότητα και την ανατολική ευαισθησία.

Η σύγκλιση με τον Ροδοκανάκη εντοπίζεται κυρίως στη βυζαντινή και οριενταλιστική διάσταση του έργου τους. Και οι δύο δημιουργοί αντιλαμβάνονται το Βυζάντιο ως χώρο συνάντησης Ανατολής και Δύσης, ως πολιτισμικό πεδίο που συνδυάζει την ελληνική παράδοση με τη μυστικιστική και αισθητική εμπειρία της Ανατολής. Ο οριενταλισμός του Ριάδη, είτε μέσα από μουσικές συνθέσεις είτε μέσα από ποιητικά θέματα, δεν λειτουργεί ως απλή εξωτική αναπαράσταση, αλλά ως τρόπος επαναπροσδιορισμού της ελληνικής ταυτότητας μέσα σε ένα ευρύτερο πολιτισμικό πλαίσιο. Παρόμοια, ο Ροδοκανάκης αντιμετωπίζει το Βυζάντιο ως πνευματικό χώρο όπου η ελληνικότητα συνυπάρχει με την ανατολική παράδοση.

Η αισθητική αυτή συνάφεια αποτυπώνεται και στη σχέση των δύο δημιουργών με το έργο του Oscar Wilde *Σαλώμη*. Το έργο του Wilde, βαθιά επηρεασμένο από τον συμβολισμό και τον αισθητισμό, λειτούργησε ως κοινή πηγή έμπνευσης. Ο Ροδοκανάκης αξιοποίησε στοιχεία του στη δραματουργία του *Αγίου Δημητρίου*, που παραστάθηκε από την Κοτοπούλη το 1917, ενώ ο Ριάδης συνέθεσε μουσική για τη θεατρική παράσταση της *Σαλώμης* της Κοτοπούλη το 1922.

Η κοινή αυτή αναφορά δείχνει τη σύνδεσή τους με τα ευρωπαϊκά καλλιτεχνικά ρεύματα και την προσπάθεια ενσωμάτωσής τους σε ένα ελληνικό και βυζαντινό πολιτισμικό πλαίσιο.

Συνολικά, η περίπτωση του Πλάτωνα Ροδοκανάκη επιτρέπει την κατανόηση της Θεσσαλονίκης ως τόπου πολιτισμικών μετασχηματισμών και ιδεολογικών ζυμώσεων στις αρχές του 20ού αιώνα. Η πόλη δεν υπήρξε απλώς γεωγραφικός χώρος δράσης του· αποτέλεσε το συμβολικό περιβάλλον μέσα στο οποίο συνδέθηκαν ο αισθητισμός, ο βυζαντινισμός, ο ανατολισμός (οριενταλισμός) και ο εθνικός λόγος. Ο Ροδοκανάκης εκφράζει ακριβώς αυτή τη σύνθετη πολιτισμική ταυτότητα της Θεσσαλονίκης: μια ταυτότητα που διαμορφώθηκε ανάμεσα στην οθωμανική κληρονομιά, τη βυζαντινή μνήμη και τον ελληνικό εθνικό εκσυγχρονισμό.

Η σημασία του έργου του έγκειται στο γεγονός ότι συνέβαλε στην διαμόρφωση μιας πολιτισμικής πρόσληψης του Βυζαντίου, όχι ως νεκρού ιστορικού παρελθόντος, αλλά ως ζωντανού στοιχείου της νεοελληνικής ταυτότητας. Μέσα από τη λογοτεχνία, τη δημοσιογραφία και τη βυζαντινολογική του δραστηριότητα, ο Ροδοκανάκης επιχείρησε να γεφυρώσει την αισθητική εμπειρία με την ιστορική μνήμη και την εθνική ιδέα. Με τον τρόπο αυτό αναδεικνύεται ως χαρακτηριστική μορφή μιας μεταβατικής εποχής, κατά την οποία η ελληνική διανόηση αναζητούσε νέους τρόπους κατανόησης της ιστορίας, της παράδοσης και της πολιτισμικής συνέχειας.

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΠΛΑΣΤΗΡΑΣ
Συγγραφεύς, Λογοτέχνης

Οἱ ἐπιφυλλίδες τοῦ Πλάτωνα Ροδοκανάκη καὶ ἄλλων σύγχρονών του συγγραφέων

Ὑπὸ τὸν γενικὸ τίτλο «Ἐπιφυλλίδες» ἀναδημοσιεύονται στὸν τόμο τῶν πρακτικῶν 55 κείμενα τοῦ Πλάτωνα Ροδοκανάκη, ποὺ ἀπὸ εἰδολογικὴ ἄποψη ἀνήκουν σὲ διαφορετικὲς κατηγορίες. Πρόκειται γιὰ κείμενα σχολιαστικῆς δημοσιογραφίας, χρονογραφήματα, ἀνταποκρίσεις καὶ ἐπιστολὲς ποὺ ὁ Ροδοκανάκης δημοσίευσε στὸν ἡμερήσιο ἀθηναϊκὸ Τύπο τὴ δεκαετία 1908-1918. Ἀποτελοῦν μέρος τοῦ συνόλου τῶν ἑπτακοσίων περίπου δημοσιογραφικῶν κειμένων τοῦ Ροδοκανάκη ποὺ ἐντόπισα στὸ πλαίσιο τῆς ἔρευνάς μου γιὰ τὸ ἔργο του ὡς Τμηματάρχη Βυζαντινῶν Ἀρχαιοτήτων Θεσσαλονίκης, ἡ ὁποία ὑπῆρξε συστηματικὴ ἀλλὰ ὄχι διεξοδική. Συνεπῶς, ὁ ἀκριβὴς ἀριθμὸς τῶν δημοσιευμάτων τοῦ Ροδοκανάκη παραμένει ἀκόμη ἄγνωστος καὶ ἡ εἰκόνα τῆς συγγραφικῆς προσωπικότητάς του ἀνολοκλήρωτη.

Ἡ ἐπιλογὴ τῶν κειμένων ἔγινε βάσει τοῦ περιεχομένου τους, τὸ ὁποῖο ἀφορᾶ πρωτίστως στὴ Θεσσαλονίκη καὶ τὶς ἀντιλήψεις τοῦ συγγραφέα γιὰ τὴν ἀρχαιολογία καὶ τὸ Βυζάντιο. Ἀπὸ τὰ πολυάριθμα βυζαντινόθεμα κείμενα τοῦ Ροδοκανάκη συμπεριελήφθησαν ἐδῶ ὁρισμένα ἐνδεικτικὰ τῆς ἑρμηνευτικῆς, περιγραφικῆς καὶ ἐκφραστικῆς δεινότητάς του. Πρὸς διευκόλυνση τοῦ ἀναγνώστη παρέχονται μὲ τὴ μορφὴ ὑπο σημειώσεων ἐπεξηγηματικὰ σχόλια γιὰ πρόσωπα καὶ γεγονότα τῆς τότε ἐπικαιρότητας, καθὼς καὶ ἡ ἑρμηνεία λέξεων καὶ ἐκφράσεων ποὺ ἔχουν παρέλθει πλέον ἀπὸ τὴν καθομιλουμένη.

Ἡ παρουσίαση τῶν κειμένων ἀκολουθεῖ τὴ χρονολογικὴ σειρὰ μὲ τὴν ὁποία δημοσιεύθηκαν. Μὲ τὸν τρόπο αὐτὸ στοιχειοθετεῖται καὶ τὸ ἄγνωστο ἐν πολλοῖς βιογραφικὸ τοῦ συγγραφέα, καθὼς στὸ σύνολο τῶν δημοσιογραφικῶν κειμένων τοῦ Ροδοκανάκη περιέχονται πολλὰ αὐτοβιογραφικὰ στοιχεῖα καὶ ἀνιχνεύεται ἡ προσωπική του φιλία μὲ πολιτικούς, διανοούμενους, ἀνθρώπους τῶν γραμμάτων καὶ τῶν τεχνῶν, τὰ ὁποῖα διέλαθαν τὴν προσοχὴ τῶν μελετητῶν τοῦ ἔργου του, οἱ ὁποῖοι περιορίστηκαν κυρίως στὴν πρώτη περίοδο τῆς συγγραφικῆς του καριέρας καὶ στὸ πορτραῖτο τοῦ ἀνδρός, ὅπως ἀποδόθηκε ἀπὸ τὸν Μιχαὴλ Ροδᾶ (1940).

Ἐπιπλέον, βάσει τῶν ἐπιφυλλίδων ἀποκαταστάθηκε καὶ ἡ ἀποσιωπημένη ἀπὸ τοὺς θεωρητικοὺς τῆς λογοτεχνίας σχέση τοῦ Ροδοκανάκη μὲ τὴ Θεσσαλονίκη,, ἀλλὰ καὶ οἱ πρωτοποριακὲς ἀπόψεις του πρώτου Τμηματάρχη Βυζαντινῶν Ἀρχαιοτήτων γιὰ τὴ διαχείριση τῆς πολιτιστικῆς κληρονομιᾶς, τὶς ἐπεμβάσεις συντήρησης καὶ ἐξωραϊσμοῦ τῶν μνημείων, τὴν ἀπόδοση χρήσεων σὲ αὐτὰ ὡς ναοὺς ἢ μουσεῖα καὶ τὴ σπουδαιότητά τους γιὰ τὴν ἱστορία τῆς πόλης καὶ τοῦ βυζαντινοῦ πολιτισμοῦ.

Οἱ ἐπιφυλλίδες τεκμηριώνουν ὅτι ὁ Ροδοκανάκης ἀφιέρωσε τὸ συγγραφικό του ταλέντο στὴν ὑπηρεσία τῆς καλλιέργειας ἱστορικῆς συνείδησης καὶ πολιτισμικῆς μνήμης. Γιὰ τὸν συγγραφέα, ὅπως σχεδὸν γιὰ ὅλους τοὺς λόγιους τῆς γενιᾶς του, τὸ βυζαντινὸ παρελθὸν συνδέθηκε μοιραία μὲ τὶς νικηφόρες ἐπιχειρήσεις τοῦ ἑλληνικοῦ στρατοῦ στὴ Μακεδονία καὶ τὴν Ἤπειρο καὶ μὲ τὴν ἀνάδειξη τῶν πολιτιστικῶν δεσμῶν ποὺ συνδέουν τοὺς Ἕλληνες μὲ τὸ Βυζάντιο. Εἰδικότερα, ὁ Ροδοκανάκης ἀπέδωσε στὸν Ἐλ. Βενιζέλο τὴν ἀποποίηση τῆς προγονοπληξίας ποὺ κρατοῦσε τοὺς Ἕλληνες ναρκωμένους στὴ μακρινὴ κλασικὴ ἀρχαιότητα, καὶ στὸν ἑλληνικὸ στρατὸ τὴ βεβαιότητα ὅτι ὑπάρχει μία ἄλλη Ἑλλάδα γεμάτη ξεχασμένους βυζαντινοὺς θησαυρούς. Ἡ «ἱστορικὴ αἴσθηση» τοῦ Ροδοκανάκη εἶναι ἀνάλογη μὲ τὸ «αἴσθημα συνταυτισμοῦ τοῦ παρελθόντος μὲ τὸ παρόν», τὸ ὁποῖο ἀπαντᾶ στὰ ἱστορικὰ ποιήματα τοῦ Κ.Π. Καβάφη καὶ τοῦ Γ. Σεφέρη. Παρὰ τὶς ἰδεολογικὲς καὶ ὑφολογικὲς ἀποκλίσεις καὶ πέρα ἀπὸ τὴ μεθοδολογία, βασικὸ χαρακτηριστικὸ ποὺ συσχετίζει τὸν Ροδοκανάκη μὲ τὸν Καβάφη καὶ τὸν Σεφέρη εἶναι ἡ αἴσθηση τῆς ἱστορίας ζώσας, παρούσας καὶ σύγχρονης μὲ τὸ παρόν. Ὁ «ἑλληνοκεντρισμός» τοῦ Ροδοκανάκη εἶναι ἀνάλογης σύστασης καὶ ποιότητας μὲ τῶν δύο μεγάλων ποιητῶν, μὲ τοὺς ὁποίους ἄλλωστε τὸν συνδέει ἡ κοινὴ προέλευσή τους ἀπὸ τὸν περιφερειακὸ ἢ «μείζονα» Ἑλληνισμό.

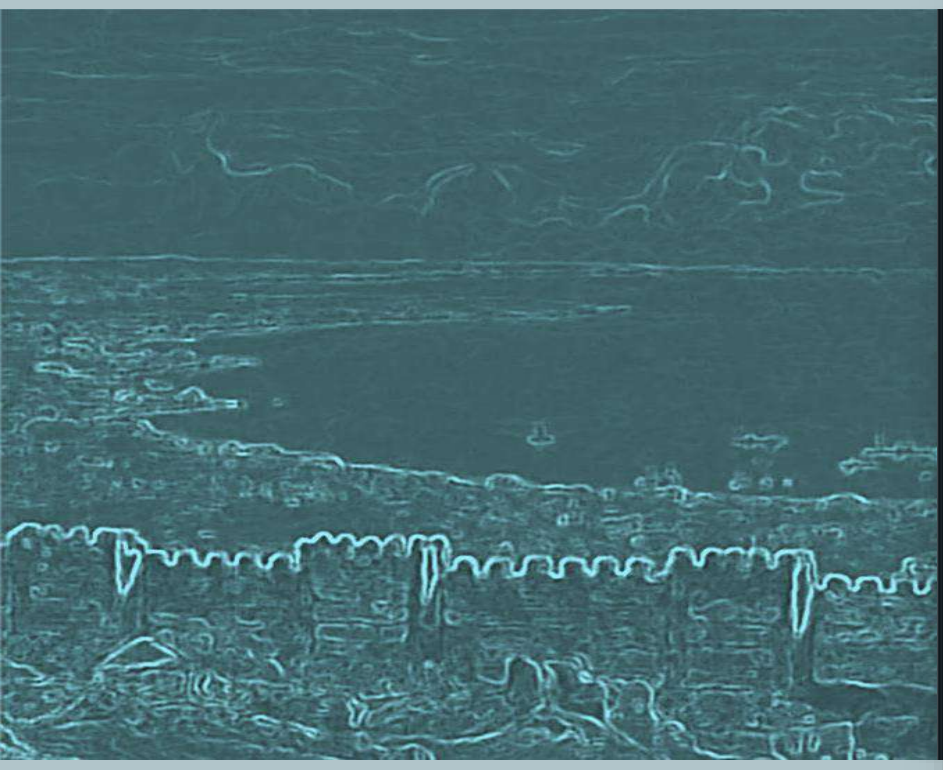
Πέραν τούτων οἱ ἐπιφυλλίδες τοῦ Ροδοκανάκη προσφέρουν τὴν εἰκόνα τῆς Θεσσαλονίκης ὡς ἀστικοῦ κέντρου καὶ τοὺς ταχύτατους μετασχηματισμούς της στὴν τρομερὴ δεκαετία ποὺ ἀνοίγει μὲ τὸ κίνημα τῶν Νεότουρκων τὸ 1908 καὶ κλείνει μὲ τὴν καταστροφικὴ πυργκαγιὰ τοῦ 1917 καὶ τὶς συνέπειες τοῦ Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου. Πληροφορεῖ μέσα ἀπὸ τὰ πρωτοσέλιδα τῶν Ἀθηναϊκῶν

ἐφημερίδων τὸ ἀναγνωστικὸ κοινὸ γιὰ τὴν τοπικὴ κοινωνία καὶ ἀναδεικνύει σημαίνοντα πρόσωπα τῆς πόλης ὅπως ὁ Πέτρος Παπαγεωργίου, ὁ ἀρχιραβίνος Μέιρ, ὁ εὐεργέτης Παπάφης, ὁ δάσκαλος Στέφανος Νούκας, ὁ διαπρεπὴς ἀρχιτέκτων Ξενοφῶν Παιονίδης καὶ ἄλλοι.

Τέλος, ἐκτὸς ἀπὸ τὶς ἐπιφυλλίδες τοῦ Ροδοκανάκη στὸν τόμο περιλαμβάνεται παράρτημα μὲ ἐπιλεγμένες ἐπιφυλλίδες τῶν Σταμάτιου Σταματίου, Στέφανου Ξενόπουλου, Γεωργίου Τσοκόπουλου καὶ Νίκου Καρβούνη, οἱ ὁποῖες συμπληρώνουν τὴν εἰκόνα τῆς πόλης καὶ μεταδίδουν τὶς ἐντυπώσεις ποὺ προκαλοῦσαν στοὺς συγγραφεῖς τὰ βυζαντινὰ μνημεῖα της, καθὼς καὶ τὸ ἄρθρο τοῦ φιλολόγου Χρήσου Γ. Γουγούση γιὰ τὴν ἀναστήλωση τοῦ ναοῦ τῆς Παναγίας Ἀχειροποιήτου μὲ σημαντικὲς πληροφορίες γιὰ τοὺς ἁρμόδιους τοῦ ἔργου καὶ τὰ εὑρήματα τῶν ἐργασιῶν. Τέλος, στὸ παράρτημα παρατίθεται ἡ κήρυξη τῶν βυζαντινῶν ἐκκλησιῶν τῆς Θεσσαλονίκης ὡς ἐθνικῶν κειμήλιων τὸ ἔτος 1917 καὶ τὸ διάταγμα τοῦ ἴδιου ἔτους γιὰ τὴν ἵδρυση «Μακεδονικοῦ Μουσείου» στὴ Ροτόντα. Οἱ ἐπιφυλλίδες καὶ τὰ κείμενα τοῦ παραρτήματος ἀποτελοῦν οὐσιαστικὰ μέρος τῆς βιβλιογραφικῆς τεκμηρίωσης τῶν πέντε εἰσηγήσεων ποὺ παρουσιάστηκαν στὴ σημερινὴ ἐκδήλωση καὶ εὐελπιστῶ πὼς θὰ ἀξιοποιηθοῦν μελλοντικὰ καὶ σὲ ἄλλες ἐπιστημονικὲς ἐργασίες, ἐνῶ εὐχῆς ἔργον θὰ ἦταν ἡ ἀναδημοσίευση ἐπιλεγμένων, ἐὰν ὄχι τοῦ συνόλου, τῶν ἐπιφυλλίδων τοῦ Πλάτωνα Ροδοκανάκη.

ΠΕΛΛΗ ΜΑΣΤΟΡΑ
Δρ Ἀρχαιολόγος
Ἐφορεία Ἀρχαιοτήτων Πόλης Θεσσαλονίκης

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ

ΠΛΑΤΩΝ ΡΟΔΟΚΑΝΑΚΗΣ ΚΑΙ ΒΥΖΑΝΤΙΝΗ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ 1912-1919

ΠΡΑΚΤΙΚΑ ΗΜΕΡΙΑΣ, ΕΠΙΦΥΛΛΙΔΕΣ

Επιμέλεια
ΧΑΡΑΛΑΜΠΟΣ ΜΠΑΚΙΡΤΖΗΣ, ΠΕΛΑΝ ΜΑΣΤΟΡΑ

ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ ΚΑΙ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΩΝ ΠΟΡΩΝ